

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА „РУСКИ ЕЗИК”**

Елена Кирилова Раденкова

**Игровые трансформации паремий и прецедентных
высказываний в заголовках российских печатных СМИ**

**Игрови трансформации на паремии и прецедентни
изказвания в заглавията в руските печатни медии**

**Автореферат на дисертация
за присъждане на образователната и научна степен „доктор”**

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Славянски езици (Съвременен руски език –
Фразеология)

Научен ръководител:

доц. д-р Силвия Атанасова Петкова

София

2016

Рецензенти:

проф. д-р Лиляна Михайлова Цонева – ВТУ

доц. д-р Цветана Христова Ралева – ФСФ, СУ

Автори на становища:

проф. дфн Тотка Маркова Стоева – ФСФ, СУ

проф. дфн Стефка Иванова Георгиева – ПУ

доц. д-р Силвия Атанасова Петкова – научен ръководител, ФСФ, СУ

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по руски език на Факултета по славянски филологии на СУ „Климент Охридски”, проведено на 07.09.2016 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 28.11.2016 г. от 14 часа в 124 аудитория – Център по руски език – Ректорат.

Материалите по защитата са на разположение на сайта на Софийския университет „Св. Климент Охридски” <https://www.uni-sofia.bg/>.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	1
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ТРАНСФОРМАЦИИТЕ НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ИЗРАЗИ С ЦЕЛ ЕЗИКОВА ИГРА	4
1.1. Същност и функции на езиковата игра.....	4
1.2. Реализация на езиковата игра в медийните текстове	12
1.3. Вестникарското заглавие: същност, определение, функции	19
1.4. Разграничаване на заглавия от информативен и оценъчен тип	22
1.5. Към дефинирането на фразеологичните изрази (ФИ).....	24
1.5.1. Мястото на ФИ в класификацията на руските фразеологизми	24
1.5.2. Основни характеристики на паремиите – пословиците и поговорките.....	30
1.5.3. Понятието прецедентно изказване (ПИ).....	34
1.6. Въпроси на изследването на трансформациите на паремиите и ПИ	40
1.6.1. Трансформацията като средство за актуализация на съдържанието на ФИ	40
1.6.2. Съвременно състояние на изследването на проблема.....	43
1.6.2.1. Подходи към описанието на авторските преобразования на паремиите	43
1.6.2.2. Подходи към описанието на авторските преобразования на ПИ.....	48
1.6.3. Класификация на начините за трансформация на ФИ.....	53
ГЛАВА 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИ ТИПОВЕ ИГРОВИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПАРЕМИИ ВЪВ ВЕСТНИКАРСКИТЕ ЗАГЛАВИЯ.....	55
2.1. Трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на паремията	55
2.1.1. Трансформации, не променящи броя на компонентите на паремията	55
2.1.1.1. Замяна на компонентите	55
2.1.1.1.1. Контекстуално-ситуативна замяна.....	56
2.1.1.1.2. Замяна, основана на звуково сходство/съзвучие	71
2.1.1.1.3. Антонимична замяна	88
2.1.1.1.4. Тематична замяна.....	90
2.1.1.1.5. Замяна на служебни части на речта	95
2.1.1.1.6. Замяна на словоформи.....	95
2.1.1.2. Семантично изместване (преосмисляне).....	98
2.1.2. Трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на паремията	101
2.1.2.1. Разширяване на компонентния състав на паремията	101
2.1.2.1.1. Вграждане	101
2.1.2.1.2. Добавяне (експликация)	102
2.1.2.2. Съкращаване на компонентния състав на паремията	103

2.1.2.2.1. Изпускане	103
2.1.2.2.2. Отсичане	104
2.2. Трансформации, състоящи се в общо преструктуриране на паремията.	106
2.2.1. Разместване на компонентите.....	106
2.2.2. Контаминация	107
2.2.3. Разпад на паремията	109
2.3. Комуникативно-синтактични трансформации на паремииите.....	113
2.3.1. Промяна по параметъра утвърждение/отрицание	113
2.3.1.1. Преобразуване на утвърдителна конструкция в отрицателна.....	113
2.3.1.2. Преобразуване на отрицателна конструкция в утвърдителна.....	114
2.3.2. Промяна на комуникативния тип изречение.....	117
2.4. Комплексни трансформации на паремииите.....	117
2.4.1. Комбинация от два вида трансформации	118
2.4.1.1. Замяна и вграждане.....	118
2.4.1.2. Замяна и добавяне.....	119
2.4.1.3. Замяна и отсичане.....	120
2.4.1.4. Замяна и промяна по параметъра утвърждение/отрицание.....	125
2.4.1.5. Замяна и промяна на комуникативния тип изречение	127
2.4.1.6. Добавяне и отсичане.....	128
2.4.1.7. Отсичане и промяна по параметъра утвърждение/отрицание.....	129
2.4.1.8. Вграждане и контаминация	130
2.4.2. Комбинация от три вида трансформации.....	130
2.5. Изводи по втора глава	131
ГЛАВА 3. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИ ТИПОВЕ ИГРОВИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ПРЕЦЕДЕНТНИ ИЗКАЗВАНИЯ ВЪВ ВЕСТНИКАРСКИТЕ ЗАГЛАВИЯ	137
3.1. Трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на ПИ.....	137
3.1.1. Трансформации, не променящи броя на компонентите на ПИ.....	137
3.1.1.1. Замяна на компоненти	137
3.1.1.1.1. Контекстуално-ситуативна замяна.....	138
3.1.1.1.2. Замяна, основана на звуково сходство/съзвучие	154
3.1.1.1.3. Антонимична замяна	164
3.1.1.1.4. Тематична замяна.....	167
3.1.1.1.5. Замяна на служебни части на речта	170
3.1.1.1.6. Замяна на словоформи.....	172
3.1.1.2. Семантично изместване (преосмисляне).....	176

3.1.2. Трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на ПИ	182
3.1.2.1. Разширяване на компонентния състав на ПИ	182
3.1.2.1.1. Вграждане	183
3.1.2.1.2. Добавяне	185
3.2.2.2. Съкращаване на компонентния състав на ПИ	187
3.2.2.2.1. Изпускане	187
3.2.2.2.2. Отсичане	188
3.2. Трансформации, състоящи се в общо реструктуриране на ПИ	189
3.2.1. Разместване на компонентите	189
3.2.2. Контаминация	190
3.2.3. Разпад на ПИ	193
3.3. Комуникативно-синтактични трансформации на ПИ	197
3.3.1. Промяна по параметъра утвърждение/отрицание	197
3.3.1.1. Преобразуване на утвърдителна конструкция в отрицателна	197
3.3.1.2. Преобразуване на отрицателна конструкция в утвърдителна	201
3.3.2. Промяна на комуникативния тип изречение	203
3.4. Комплексни трансформации на ПИ	205
3.4.1. Комбинации от два вида трансформации	206
3.4.1.1. Замяна и вграждане	206
3.4.1.2. Замяна и добавяне	206
3.4.1.3. Замяна и изпускане	207
3.4.1.4. Замяна и отсичане	209
3.4.1.5. Замяна и разместване на компоненти	215
3.4.1.6. Замяна и промяна по параметъра утвърждение/отрицание	216
3.4.1.7. Замяна и промяна на комуникативния тип на изречението	220
3.4.1.8. Добавяне и промяна на комуникативния тип изречение	223
3.4.1.9. Изпускане и промяна по параметъра утвърждение/отрицание	224
3.4.1.10. Отсичане и вграждане	225
3.4.1.11. Контаминация и замяна	225
3.4.2. Комбинация от три и повече видове трансформации	226
3.4.2.1. Замяна, отсичане и промяна на комуникативния тип изречение	226
3.4.2.2. Замяна, вграждане, изпускане и отсичане	227
3.5. Изводи по трета глава	227
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	235

СПИСЪК НА ПРИЕТИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ	241
ЛИТЕРАТУРА.....	242
ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ	255
ИЗТОЧНИЦИ НА ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ.....	258
ПРИЛОЖЕНИЕ 1.....	259-262
ПРИЛОЖЕНИЕ 2.....	263-267

Обща характеристика на дисертационния труд

През последните няколко десетилетия езикът на руските средства за масова информация претърпява съществени изменения: на мястото на догматичния и дистанциран начин на излагане на фактите идва нов стил, в който доминира свободата при избора на езикови средства, отхвърлянето на шаблоните и стереотипите. Журналистите открито изразяват авторската си позиция и приканват читателя към определена интерпретация на фактите и събитията. Един от най-въздействащите начини за поднасяне на информация и вграждане на оценка в съвременния руски медиен дискурс е езиковата игра.

Тъй като заглавието играе централна роля в комуникативното пространство на печатните медии, анализът на прилаганите в него игрови техники е от особен интерес за лингвистите, интересувани се от езика на публицистиката. Изследването на вестникарските заглавия, в които обект на езикова игра са фразеологичните изрази (пословици, поговорки, литературни цитати, крилати фрази от песни и филми, афоризми и др.), дава възможност за по-дълбоко проникване в механизмите на актуализация на информационното съдържание и подходите към вербалната репрезентация и оценка на действителността, реализирани в съвременната преса.

Актуалността на темата на дисертационния труд се определя от: 1) недостатъчната проученост на предметно-информативните и оценъчно-експресивните аспекти на трансформираните фразеологични изрази в контекста на тяхната употреба в руската медийна реч; 2) необходимостта от систематизиране и анализ на конкретните игрови похвати, прилагани към паремии и прецедентните изказвания с цел да бъдат създадени ярки, атрактивни заглавия.

Обект на изследване са заглавията на статии в руския периодичен печат, в които са представени разнообразни авторски трансформации на пословици, поговорки и прецедентни изказвания, отразяващи възприемането на извънезиковата действителност през призмата на езиковата игра.

Емпиричният материал включва заглавия, представляващи трансформирани паремии и прецедентни изказвания, които са ексцерпирани от електронните версии на популярни вестници, издавани в Русия („Независимая газета“, „Московский

комсомолец“, „Российская газета“, „Новые известия“, „Коммерсантъ“, „Коммерсантъ Деньги“, „Коммерсантъ Weekend“, „Аргументы и факты“, „Комсомольская правда“ и др.) в периода от януари 2014 г. до декември 2015 г. Картотеката е съставена по метода на селективния подбор и съдържа над 600 заглавия. В дисертацията са анализирани 360 заглавни единици¹ заедно с контекста на тяхната употреба.

Целта на реферирания труд е да бъдат анализирани структурно-семантичните типове трансформации на паремии и прецедентни изказвания в заглавията на съвременните руски вестници с оглед на новите аспекти в съдържанието на изказването, произтичащи от извършените промени в изходния фразеологичен израз.

Тази цел е свързана с решаването на следните **задачи**:

1) да бъде предложена собствена подробна структурно-семантична класификация на трансформациите на фразеологичните изрази, представени в заглавията на публикациите в руската преса;

2) да се разкрие спецификата на трансформациите на паремии във вестникарските заглавия от гледна точка на конструирането на актуалните комуникативно-оценъчни смисли на базата на значението на изходната фразеологична единица;

3) да се разгледат особеностите на игровите трансформации на прецедентните изказвания във вестникарските заглавия;

4) да се определят сферите-източници на цитиране, които са най-продуктивни при създаването на заглавни трансформи на прецедентни изказвания;

5) в рамките на всеки от установените видове трансформации на фразеологичните изрази да се разграничат заглавията от информативен и оценъчен тип; да се проследят езиковите механизми на запазване/изменение на оценъчния смисъл на изходната паремия или прецедентното изказване в заглавията от втория тип;

6) да се изследва ритмичната структура на сентенциалните трансформи, получени в резултат на замяна на компоненти, като се обърне специално внимание на заглавията, запазващи ритмиката и римата на прототипа (паремия или цитат от произведение на поетичното или песенното творчество);

¹Останалите единици от нашия корпус не бяха подложени на анализ поради ограничения обем на изследването. В по-голямата си част те се отнасят към един тип трансформация – контекстуално-ситуативна замяна на компонентите в състава на фразеологичните изрази. Тъй като този модел за конструиране на заглавен трансформ се оказа най- продуктивен, в дисертацията бяха анализирани само част от примерите, в които той е реализиран.

7) да се открият сходствата и различията в реализацията на установените трансформационни модели в рамките на двете анализирани групи фразеологични изрази.

Методите на изследването се определят от спецификата на езиковия материал и поставените задачи. В работата се прилага методът на лингвистичното наблюдение, методът на логико-семантичната интерпретация, методът на анализ на речниковите дефиниции, методът на контекстуално-ситуативния анализ, методът на функционално-прагматичния анализ и методът на количествения анализ. Използвани са също така елементи на компонентен анализ. Основният методологичен принцип, реализиран в дисертацията, е принципът на комплексното изследване на езиковите единици в условията на тяхната употреба в писмената форма на речта.

Научната новост на настоящото изследване произтича от факта, че за пръв път в русистиката е осъществен паралелен анализ на игровите трансформации на паремииите и прецедентните изказвания, който дава възможност да бъдат открити различията в тяхното функциониране в позицията на заглавие. Обработен е значителен по обем езиков корпус от авторски трансформации на разглежданите два вида фразеологични изрази, което допринася за репрезентативността на проведенния анализ.

Теоретичното значение на дисертацията се състои в многоаспектното описание на игровите трансформации на паремииите и прецедентните изказвания, необходими за по-пълното разкриване на механизмите на езиковата игра и адекватната интерпретация на взаимодействието на експресията и стандарта в комуникативното пространство на съвременните руски медии. Предложената класификация на видовете трансформации на фразеологичните изрази може да послужи като основа за по-нататъшни изследвания на закономерностите на реализацията на езиковата игра на фразеологично равнище.

Практическата приложимост на изследването е свързана с възможността получените резултати да бъдат използвани в практиката на преподаване на съвременен руски език и стилистика, а също така при разработката на курсове и учебни помагала по медийна лингвистика.

Структура на работата. Дисертацията е с общ обем 267 стр. и се състои от увод, три глави, заключение, списък на условните обозначения, библиография (включително и списък на използваните речници и на източниците на езиковия материал), както и две приложения.

Основно съдържание на дисертацията

В **Увода** се обосновава актуалността на темата и необходимостта от настоящото изследване. На тази база се определя целта и се формулират задачите

за нейното постигане. Описани са методологичната основа, научната новост, теоретичното значение и практическата приложимост на резултатите от осъществения анализ.

В **Първа глава** „*Теоретични основи на изследването на трансформациите на фразеологични изрази с цел езикова игра*“ е представен терминологичният апарат и базовите категории, свързани с анализа на трансформациите на паремииите и прецедентни изказвания (ПИ).

В раздел 1.1. „*Същност и функции на езиковата игра*“ понятието **езикова игра (ЕИ)** се разглежда в светлината на лингвистичните изследвания по тази проблематика от 60-те години на миналия век до наши дни. Отбелязва се необходимостта от обсъждане на езиковата игра в по-широк план, произтичаща от липсата на общоприето разбиране за това явление.

В основата на ЕИ е залегнало необичайното използване на езиковите средства като резултат от стремежа към освобождаване от съществуващите норми и стереотипи. Тя включва, от една страна, майсторството на говорещия, който си „играе“ с езика и получава от това естетическа наслада, а от друга страна, преднамереното нарушаване на стандартите на комуникацията – на словообразователните и граматични модели, правилата на лексикалната съчетаемост и др.

Според С. Илясова и Л. Амири могат да бъдат обособени два подхода към ЕИ. Привържениците на първия подход свързват ЕИ със съзнателното отхвърляне на нормите, а представителите на втория виждат в нея отклонение от определени правила, но в пределите на нормата. И в двата случая обаче се признава деструкцията на речевата норма и творческият характер на ЕИ (Илясова, Амири 2009: 32).

Друг възможен поглед към същността на ЕИ е нейната трактовката като манипулация с вербалните ресурси (Рахимкулова 2004: 64). Адекватната интерпретация на текста става възможна само ако читателят разпознае играта и се включи в нея, като разшифрова авторските каламбури, алюзии и намеци. От първостепенно значение е разбирането, че ЕИ се смята за реализирана единствено тогава, когато реципиентът съумява да съотнесе формалните игрови манипулации със съдържателния план на текста.

Важно е да отбележим, че това гледище има пряко отношение към насоката на осъществявания в дисертацията анализ. Приемайки като отправна точка формално изразената трансформация на фразеологичния израз, търсим отговор на въпроса как тя се отразява на смисъла на изказването, представено в заглавието. С други думи, следваме семасиологичния подход, при който лингвистичното изследване е ориентирано от формата към значението на езиковата единица.

Като изходно е прието определението на ЕИ, предложено от изтъкнатата руска изследователка Т. Гридина: „Това е вид адогматично речево поведение, основано на преднамерено нарушение на езиковия канон и разкриващо творческия потенциал на личността при реализацията на системно зададените възможности. Ефектът на езиковата игра възниква в резултат на наслагването (пресичането) на реализираната и нереализираната тенденции за използване или конструиране на знака. Сблъсъкът на тези разнопосочни тенденции създава асоциативен контекст на възприемане на съответната речева единица, която винаги се осмисля на фона на породилия я езиков «прототип» (конкретна дума, модел, типови контексти на употреба)“ (Гридина 1996: 240). Както се вижда, ключова роля тук има понятието *асоциативен контекст*, което е необходимо условие за успешна реализация на ЕИ. Именно благодарение на него се разкриват връзките, отношенията, които представят предмета на речта в нов, неочакван аспект.

За успешното разкриване на семантико-прагматичните аспекти на играта с паремии и прецедентните изказвания трябва да се имат предвид няколко основни положения, отнасящи се до ЕИ като цяло:

- прилагането на игрови похвати спрямо езика цели изразяването на определен допълнителен денотативен или конотативен смисъл.
- в резултат на деструкцията на съществуващата речева норма единиците, които са обект на ЕИ, придобиват особена експресивност и това повишава степента на тяхното въздействие върху адресата;
- съзнателното отклонение от стереотипната употреба на единиците от различните езикови равнища разкрива лингвокреативния потенциал на автора като личност, изразяваща себе си чрез езика.

Централно място в концепциите за ЕИ има определянето на нейните функции. Игровият подход към езика се свързва преди всичко с **естетическата функция**, учените често обръщат внимание и на водещата роля на **комичната функция**. Според Т. Гридина като главна следва да бъде квалифицирана **евристичната функция**, която се състои в активизацията на способността на комуникантите да решават нестандартни лингвистични задачи, да задействат скритите резерви на езика (Гридина 1996: 241). Към основните функции на ЕИ авторката отнася също така **хедонистичната, евфемистичната, фатическата** и др. От своя страна, В.З. Санников отрежда важна роля на **езикотворческата функция**, тъй като ЕИ несъмнено е „един от пътищата за обогатяване на езика“ (Санников 2002: 26-27). Сред ключовите функции на ЕИ авторът посочва и **развлекателната функция**, както и **функцията на лингвистичния експеримент** (именно тя кара участниците в комуникацията да се вглеждат в думите и да намират в тях нещо ново, необичайно) (пак там: 32-35).

Като се имат предвид сходствата и разликите във възгледите на изследователите по този проблем, би следвало да се говори за съществуването на „различни функции на ЕИ в различни комбинации, с превес на една от тях в различните функционални стилове и в конкретни текстове” (Цонева 2002: 202).

Използването на ЕИ е комуникативна стратегия, която има за цел да повиши експресивността на общуването, да изненада и в някои случаи дори да шокира адресата. Чрез нея говорещият придава на речта си непринуденост, като същевременно демонстрира уменията си да играе със стандартния смисъл на думите, фразите и изказванията. Не трябва да се пренебрегва и обстоятелството, че творческият процес на ЕИ включва не само намеренията на говорещия, но и възможностите на адресата.

В раздел 1.2. *„Реализация на езиковата игра в медийните текстове“* се разглеждат особеностите на игровия подход към езика на публицистика. Обсъжда се понятието „карнавализация на езика“, което сполучливо характеризира съвременното състояние на руския език, белязано от неудържим стремеж към използване на игрови похвати във всички сфери на комуникацията: „Преломният, кризисен момент в живота на руското общество веднага бе отразен в езика. Карнавализацията на заобикалящата ни действителност стимулира карнавализацията на езика“ (Костомаров, Бурвикова 2001: 7). Подчертава се, че в медийния дискурс най-бързо и отчетливо се проявяват измененията, протичащи в съвременния език. На новите явления в комуникативното пространство на руските средства за масова информация са посветени редица изследвания. В тях се отбелязва, че езиковите иновации изграждат една особена медийна реалност, която не само информира, но също така убеждава, внушава определени оценки, въздейства на масовата аудитория. На този фон ЕИ може да се разглежда като типична особеност на новия публицистичен стил, който до голяма степен разчита на изобретателността и остроумието като неизменна част от творческата инициатива на журналистите.

Направен е кратък преглед на проявите на езикова игра на фонетично, морфологично, лексикално и синтактично равнище, както и на играта с фразеологизмите от неизреченски тип в руския медиен дискурс.

Представени са основните характеристики на публицистичния стил: информативност, експресивност, оценъчност, апелативност, достъпност, обобщеност на изложението и др.

В раздел 1.3. *„Вестникарското заглавие: същност, определение, функции“* се определят функционално-семантичните свойства на заглавието като главен композиционен елемент на печатния медиен текст, който има решаващо значение за неговото цялостно възприемане. Изтъква се двойственият характер на заглавието. От една страна, то е относително автономно в смислово отношение и

може да бъде определено като завършен микротекст. От друга страна, намирайки се в препозиция спрямо основния текст на статията, заглавието формира заедно с него едно цяло.

В настоящото изследване изхождаме от убеждението, че анализът на вестникарското заглавие трябва да се базира на съществуващите **проспективно-ретроспективни връзки** между него и текста на публикацията. Заглавието предварително уведомява читателя за съдържанието на публикацията (представяйки неговата квинтесенция) и едновременно с това пълното разбиране на неговото значение е следствие от осмислянето на основния текст. С други думи, адекватната интерпретация на вестникарското заглавие е невъзможна без отчитане на тясната му свързаност с ключовите съдържателни компоненти на озаглавения публицистичен материал – тема, идея, факти, събития, действащи лица, обстоятелства и др. Декодирането на смисъла, заложен в заглавието, не може да бъде осъществено без достатъчно подробен семантико-прагматичен анализа на текста на публикацията.

За заглавията в съвременните печатни медии е характерно съвместяването на множество функции. Наред с категориалната информативна функция специалистите посочват наличието на такива функции като: въздействащата, рекламната, оценъчно-експресивната, интегративната, апелативната, прогностичната и др. В зависимост от жанра и комуникативната насоченост на медийния текст една от тези функции излиза на преден план.

В раздел 1.4. „*Разграничаване на заглавия от информативен и оценъчен тип*“ се обосновава необходимостта от установяване на принадлежността на анализирания заглавни единици към един от посочените два типа. **Заглавията от информативен тип** предоставят на читателите първоначална информация за новината, като акцентират върху определени елементи от актуалната ситуация. Те осъществяват референция към ключови компоненти на обсъжданото в публикацията събитие, формирайки у адресата първоначална представа за неговата фактология. Според нашето разбиране на категорията информативност с помощта на ЕИ авторът може да предава в заглавието съдържателно-фактуална информация в експресивна, ярка форма без да изразява при това какъвто и да било модално-оценъчен смисъл, единствено с цел да привлече вниманието на потенциалния читател към съобщението. **Заглавията от оценъчен тип** обхващат изказванията, ориентирани към предаване на модално-оценъчен смисъл. Към тази категория се отнасят различните прояви на субективното начало в дискурса: не само изразяване на оценки и емоции, но също и речевата тоналност (шеговита, иронична, саркастична, приповдигната и др.). Тези заглавия целят да формират у читателя определено отношение към съдържанието на статията.

В хода на анализа двата типа заглавия се разглеждат успоредно, за да бъде открояна спецификата на реализацията на ЕИ в рамките на всеки от тях.

Раздел 1.5. „*Към дефинирането на фразеологичните изрази (ФИ)*“ разглежда дискуссионния въпрос за мястото на фразеологичните изрази в класификацията на руските фразеологизми,

При тясното разбиране на фразеологията към нея се отнасят само устойчиви единици, които нямат предикативна структура, т.е. фразеологизмите от неизреченски тип. Широкото разбиране на фразеологията включва също и устойчивите фрази, които са оформени като изречение и функционират в речта като отделни изказвания, а именно: пословиците, поговорките, “крилатите фрази”, цитатите от литературни произведения, песни, филми и др. Тези фразеологични единици (ФИ) от изреченски тип се означават в лингвистичната литература като **фразеологични изрази** (Шански 1985: 35).

В руската лингвистика е широко приета класификацията на фразеологичните единици, разработена от В. Виноградов. Тя се базира на критерия степен на семантична слягост (зависимост на значението на фразеологизма от значенията на съставлящите го думи) и включва три вида фразеологични единици (по Виноградов 1977):

- 1) фразеологични сраствания (идиоми),
- 2) фразеологични единства,
- 3) фразеологични съчетания.

Към тях Н. Шански (1985) добавя още един, четвърти вид:

4) фразеологични изрази, към които се отнасят пословиците, поговорките и други групи устойчиви изречения, възпроизвеждани в речта в готов вид.

В дисертационното изследване ние се придържаме към широкия подход към фразеологията, според който фразеологичните изрази имат статута на равноправен клас в рамките на фразеологичната система на руския език.

Разгледани са главните особености на посочените четири вида ФЕ. Коментира се тяхното използване за конструиране на вестникарските заглавия.

Наблюденията върху функционирането на ФИ в комуникативното пространство на руските печатни медии показва, че те много често се подлагат на авторски трансформации. Това може да се обясни с обстоятелството, че те се състоят от думи със свободно значение и се отличават със синтактична членимост, което от своя страна обуславя подвижността, динамичността и значителния интерпретационен потенциал на дадения клас фразеологизми. Подчертава се, че съставът на ФИ постоянно се обновява и това стимулира гъвкавия подход към тяхната употреба в речта.

Централно място в този раздел заема представянето на основните характеристики на паремите и прецедентните изказвания (ПИ).

Разгледан е проблемът за разграничаването на пословиците и поговорките като продукт на устното народно творчество, известен още под общото терминологично название *паремии*.

Според структурно-семантичния критерий те се определят по следния начин. *Пословицата* представлява кратко съждение с голяма обобщаваща сила, което се използва като поучение, наставление и има формата на просто или сложно изречение, в повечето случаи притежаващо особена ритмика. Значението на пословицата може да бъде както буквално (*На ошибках учатся*), така и преносно (*Горбатого могила исправит*). За разлика от нея *поговорката* не съдържа поука, в повечето случаи има буквален смисъл и се използва като констатация или характеристика на дадено явление, събитие или състояние (*Насильно мил не будешь. В тесноте, да не в обиде*). Тя има структурата на изречение, което не се отличава със специална ритмична организация (подобно е становището на В. Жуков, отразено в съответните статии в ЛЕС 1990).

Дискутират са и други гледни точки за мястото и статута на паремииите (Мокиенко, Никитина 2007, Занглигер 2007 и др.). Обръща се внимание и на въпроса за разграничаването на афоризмите и паремииите.

Прецедентното изказване (ПИ) е един от видовете прецедентни феномени, разглеждани в лингвистичната литература наред с прецедентните текстове, прецедентните имена и прецедентните ситуации. Използвайки като основа дефиницията на прецедентния текст на Ю. Караулов (1987: 216), известната изследователка В. Красних определя като прецедентни онези изказвания, фрази и имена, които са: 1) добре известни на всички представители на дадена лингвокултурна общност, т.е. имат свръхличностен характер.); 2) актуални в когнитивен (познавателен и емоционален) аспект; 3) позоваването на които се възобновява постоянно в речта на представителите на съответната лингвокултурна общност (Красних 2003: 170). Особено важно за разкриване на интересуващите ни механизми на актуализация на смисъла на трансформираните фразеологични изрази във вестникарските заглавията е наличието в прецедентните изказвания на прозрачна, лесно разпознаваема конотативна обогрненост. Именно тя служи като основа на широкия експресивно-оценъчен потенциал, който придобиват ПИ, превръщайки се в обект на ЕИ на страниците на съвременния периодичен печат.

Необходимо е да уточним, че в настоящия труд се изследват само ПИ, които имат предикативна структура, тъй като единствено устойчивите конструкции, оформени като изречение, позволяват да се проследи цялото разнообразие на начините за обновяване на смисъла чрез структурно-семантични преобразования.

Както е известно, прецедентността се базира на общите фонове знания на участниците в комуникацията. При това не е достатъчно познаването на самото ПИ, за неговото адекватно разбиране се изисква и познаване на съответния

прецедентен текст (или прецедентна ситуация), в чиито рамки то е възникнало. Ето защо ПИ може да бъде разглеждано като едно от главните езикови средства, реализиращи категорията **интертекстуалност** (или, съответно, **интерситуативност**).

Съвременните руски медии активно експлоатират прецедентността и по-специално създаваната от нея особена експресия, която се комбинира с характерната за пресата стандартизация на езика. Търсенето на нови генератори на експресивност на базата на наличните в езика прецедентни структури е мотивиран от стремежа на журналистите да опишат по необичаен начин фактите от действителността. От друга страна, зад прецедентните фрази се крият определени когнитивни стереотипи, които препращат към вече известни на масовия адресат сюжети.

В рамките на класа от ПИ е предложено да се разграничават следните видове според сферата-източник на прецедентност:

А. Цитати от прецедентни текстове:

1) названия и цитати от литературни произведения: *Народ безмолвствует* (А.С. Пушкин, „Борис Годунов“);

2) цитати от Библията: *Не ведают, что творят* (думи на Исус Христос по адрес на мъчителите му, Евангелие на Лука);

3) цитати от песни: *Пусть всегда будет солнце*;

4) заглавия и реплики от игрални филми и сериали: *Наши люди в булочную на такси не ездят* (реплика от комедийния филм „Бриллиантовая рука“);

5) названия на произведения на изобразителното изкуство: *Опять двойка* (картина на Ф.П. Решетников);

6) слогани и реплики от рекламни клипове: *Спрайт. Не дай себе засохнуть*.

Б. Афоризми (авторството на които е известно), отнасящи се към определен период от историята или съвременното:

1) антични афоризми: *Все течет, все меняется* (Хераклит);

2) афоризми на исторически личности от Средновековието и Новото време: *О, святая простота!* (Ян Хус); *Цель оправдывает средства* (Николо Макиавели);

3) изказвания на известни съвременници (от Първата световна война до днес): *Кадры решают все* (Йосиф Сталин); *Хотели как лучше, а получилось как всегда* (Виктор Черномырдин).

В. Надписи и звучащи фрази, съответстващи на определена идеология или на конкретна прецедентна ситуация:

1) лозунги от съветската епоха: *От каждого по способностям – каждому по труду!*;

2) съвременни лозунги: *Политика должна делаться чистыми руками!* (от предизборната кампания на партия „Яблоко“);

3) обяви (устни и писмени) на обществени места и речеви клишета, отнасящи се до типични (прецедентни в широк смисъл) ситуации: *Проверяйте деньги, не отходя от кассы.*

В раздел 1.6. „Въпроси на изследването на трансформациите на паремите и ПИ“ игровите трансформации на ФИ се разглежда като средство за актуализация на съдържанието на медийния текст и като част от протичащите в съвременния руски език активни иновативни процеси. Нашите наблюдения сочат, че от всички видове фразеологизми най-често обект на ЕИ стават именно ФИ (пословици, поговорки и ПИ), тъй като представляват удобна база за създаване на други, асоциативно свързани с тях микротекстове.

За назоваване на видоизменените фразеологизми в литературата се използват различни термини: *индивидуално-авторски преобразования на ФЕ, речеви модификации на фразеологизмите, оказионални фразеологизми, деформирани идиоми* и др. В настоящото дисертационно изследване е приета употребата на термина **трансформация**, разбиран като преднамерено внасяне на изменения в структурата на оригинално културно значимо устойчиво изказване, в което се проявява творческият потенциал на автора. От гледна точка на реципиента трансформацията води до разрушаване на стереотипа на възприемане на ФИ и то придобива нов (модифициран) смисъл, актуален за конкретния контекст. Важно е да се отбележи, че терминът *трансформация* се отнася както към самата игра с ФИ, така и към крайния продукт от това действие (в нашия случай заглавието). Във второто значение наред с този термин значително разпространение е придобил и синонимният термин **трансформ** (Валтер 2001, Фьодорова 2007, Антонова 2012 и др.), който също използваме в процеса на анализ.

Подчертава се фактът, че трансформацията на ФИ води до неговата **дефразеологизация**. В повечето заглавни трансформи, представени в нашето изследване, се наблюдава частична дефразеологизация – отделните части на ФИ се запазват в рамките на оригиналната (или леко видоизменена) синтактична структура. Пълната дефразеологизация е налице в заглавията, в които са останали само така наречените „фразеологични отломки“, които напомнят за изходната паремия или ПИ, но в рамките на нова синтактична структура. В предложената в дисертацията класификация (параграф 1.6.3) този тип дефразеологизация може да бъде открит в трансформацията, означена като *разпад на паремията/ПИ*.

Разгледани са и някои прагматични аспекти на играта с пословиците, поговорките и ПИ. Изтъква се, че при нея журналистите разчитат на така наречените „ефект на излъганото очакване“, възникващ в резултат на нарушаването на стереотипа на възприятието. Колкото по-неочаквано е изменението, настъпило във ФИ, толкова по-силно е въздействието на посланието, което предава трансформът. При изследваната разновидност на ЕИ авторът активизира

предшестващия асоциативен и комуникативен опит на адресата. Заглавията, включващи трансформирани паремии или ПИ, се открояват след останалите и карат читателя да се замисли, да положи известни интелектуални усилия за разгадаване на съдържащата се в тях загадка.

Трансформациите на руските пословици и поговорки дават добра представа за актуалните процеси в културата, икономиката, политиката, обществените отношения. Остроумните преобразования на паремиите, известни като *антипословици*, могат да се разглеждат като доближаване на традиционното паремийно съдържание към съвременната социокултурна реалност. Терминът *антипословица* е въведен преди повече от 30 години от американския лингвист В. Мийдър. Проблематиката, свързана с образуването и особеностите на функциониране на тези иновативни речеви произведения активно са разработва върху материал от различни езици. Най авторитетните изследователи на руските „преиначени“ пословици и поговорки са Х. Валтер и В. Мокиенко, които през 2005 г. публикуват речника „Антипословицы русского народа“. В предговора към него авторите изтъкват, че в преобладаващата част от антипословиците е отразено и подложено на оценка недалечното минало и/или съвременните реалии. Добре познатата пословица претърпява актуализация, когато например в състава ѝ се включва име на политическа личност: *Куй железо, пока Горбачев*. Антипословиците отразяват промените в масовото съзнание, в ценностната система на обществото (*Евро баксу не товарищ; Не имей сто рублей, а имей сто зеленых; Старый друг лучше новых русских*, Валтер, Мокиенко 2010).

От казаното дотук става ясно, че термините *антипословица* и *трансформация на паремия* не съвпадат напълно.

Първият термин се отнася към онези преобразувани пословици и поговорки, които претендират за статута на единици на новия фолклор. Както и традиционните паремии, те са предимно анонимни и постепенно стават достояние на целия народ, превръщайки се в особена част от руския фразеологичен фонд. Засиленият интерес към тях в наши дни се обяснява с това, че те „осъвременяват“ шаблонизираните през вековете паремии, изпълнявайки ролята на техни смислови антиподи.

Второто терминологично наименование има по-широк обхват. То включва, наред с антипословиците, и *авторските трансформации на паремиите*, които нямат универсален характер, а изразяват конкретните комуникативни интенции на субекта на речта – писателя, журналиста или копирайтъра. В редица случаи авторските трансформации на пословиците и поговорките, срещани в публицистиката, художествената литература и рекламата, приспособяват съдържанието на изходната паремия към актуалната ситуация, а не го оспорват. Именно в този обширен клас попадат интересуващите ни заглавия.

Пословичните трансформи в публицистиката предоставят важни сведения за ценностните ориентири на текущия етап от развитието на обществото. Наред с това те разширяват границите на мисленето на автора, помагат му да прояви творческите си способности. Говорейки за потенциала на пословичните трансформи, не бива да забравяме и адресата, за когото те служат като стимул за активизация на натрупания комуникативно-когнитивен опит.

Въпросите на типологията заемат централно място в изследванията, посветени на преобразуваните паремии. Разгледани са класификациите на В. Горлов (1992), Т. Гусейнова (1997), А. Мелерович и В. Мокиенко (1997) и др.

Направеният обзор показва, че липсва единство във възгледите на лингвистите за типологията на моделите за трансформация на паремиите. При това нито една от съществуващите класификации не е изчерпателна, от което следва необходимостта от по-нататъшни проучвания в тази област.

В този раздел са обсъдени и различните подходи към описанието на авторските преобразования на ПИ.

Трансформацията на ПИ е една от разпространените игрови техники за повишаване на интерактивността в съвременната руска преса. Идентификацията на изходното прецедентно изказване (ИПИ) и разгадаването на скрития в трансформацията смисъл изискват включването на читателя в своеобразен диалог с автора на текста.

Използването на видоизменени цитати от известни литературни произведения, песни, филми и др. като интертекстуална ЕИ в медийните текстове привлича вниманието на лингвистите в 90-те години на миналия век. Оттогава тази проблематика се разработва доста интензивно. Изследователите са единодушни в изводите, че играта с ПИ създава впечатление за близост на позициите на автора и читателя, за съществуването на „общ кръг“, който ги свързва. Чрез трансформацията на прецедентния феномен авторът сякаш заявява, че има пълно доверие на читателя, който притежава необходимите знания и интуиция, за да разпознае културния знак дори и в модифицирана форма.

Отбелязва се, че наред с приетия в дисертацията термин *трансформация на ПИ*, в лингвистичната литература са добили популярност и други терминологични номинации: *квазицитат*, *псевдоцитат*, *текстова реминисценция* и др.

Обръщайки се към непосредствения обект на изследване – игровите трансформации на ПИ във вестникарските заглавия – считаме за необходимо да изтъкнем тяхната съществена роля за активизацията на дейността на адресата, свързана с интерпретацията на разнообразното и динамично актуално съдържание, предавано на страниците на съвременния руски печат. Използването им в заглавията въвличат адресата в процеса на „разчитане“ на културно наситената информация, което е задължително условие за пълноценното разбиране на

интенционалния план на изказването. Удовлетворението, което читателят получава при успешното решаване на „когнитивния казус“, се отразява положително и на отношението му към съдържанието на самата публикация.

В хода на анализа на ТПИ в позицията на заглавие на медиен текст е важно да се има предвид, че в съзнанието на читателя представата за преобразуваното ПИ съжителства с представата за неговия прототип. Това води до появата на нови ракурси на смисъла, които изострят интереса на читателя и го задържат в съответното семантично пространство. Устойчивите образци, макар и модифицирани, осигуряват опора на широко известен в руската лингвокултура прецедентен текст (или прецедентна ситуация), като по този начин съживяват ключови за разбирането на авторското послание образи и асоциации.

Представени са няколко варианта на класификация на авторски трансформации на ПИ, предложени от изследователи, занимаващи се с проблема за използване на явлението прецедентност в речта (Адзинова 2007, Воронцова 2004, Висоцка, Перфилева 2010). Прегледът на тези класификациите сочи, че проблемите на типологията на начините за трансформация на ПИ са разработени достатъчно задълбочено, но наред с това някои въпроси, свързани с необходимостта от обособяването на отделни подтипове и видове авторски преобразования все още чакат своето решение.

За целите на предстоящия анализ беше съставена обща, достатъчно подробна **класификация на типовете трансформации на фразеологичните изрази**, представени в заглавията на публикации в руската преса. Предложената класификация обхваща възможно най-пълния спектър на трансформациите, присъстващи в изследвания езиков корпус. Тя е построена с оглед на релевантните параметри, които според нас са необходими и достатъчни за адекватното проучване на цялото разнообразие от авторски преобразования на паремии и ПИ във вестникарските заглавия.

Тъй като всички трансформации на ФИ са по същество структурно-семантични, в основата на класификацията са поставени критерии от формално-съдържателен характер. На базата на тези критерии разграничаваме четири типа трансформации, които от своя страна се делят на видове (а в някои случаи и на подвидове).

тип 1. Трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на ФИ

подтип 1.1. Трансформации, не променящи броя на компонентите на ФИ

вид 1.1.1. Замяна на компонентите

1.1.1.1. Контекстуално-ситуативна замяна (заместителят не е свързан в семантичен или формален план с изходния компонент)

1.1.1.2. Замяна, основана на звуково сходство/съзвучие

1.1.1.3. Антонимична замяна

1.1.1.4. Тематична замяна

1.1.1.5. Замяна на служебни части на речта

1.1.1.6. Замяна на словоформи (морфологична замяна)

вид 1.1.2. Семантично изместване (преосмисляне)

подтип 1.2. Трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на

ФИ

вид 1.2.1. Разширяване на компонентния състав на ФИ

1.2.1.1. Вграждане

1.2.1.2. Добавяне

вид 1.2.2. Съкращаване на компонентния състав на ФИ

1.2.2.1. Изпускане

1.2.2.2. Отсичане

Тип 2. Трансформации, състоящи се в общо преструктуриране на ФИ

вид 2.1. Разместване на компонентите

вид 2.2. Контаминация

вид 2.3. Разпад на ФИ

Тип 3. Комуникативно-синтактични трансформации на ФИ

вид 3.1. Промяна по параметъра утвърждение/отрицание

вид 3.2. Промяна на комуникативния тип изречение

Тип 4. Комплексни трансформации на ФИ

вид 4.1. Замяна и вграждане

вид 4.2. Замяна и добавяне

вид 4.3. Замяна и отсичане

вид 4.4. Замяна и изпускане и т.н.

Важно е да уточним, че като комплексни се класифицират трансформациите, в които е налице комбинация от различни видове трансформации (например замяна и изменение по параметъра утвърждение/отрицание) или комбинация от вид трансформация и подвид, принадлежащ към друг вид (например замяна и вграждане). Случаите, в които се установява съвместното прилагане на два или повече подвида трансформации, отнасящи се към един вид (например: контекстуално-ситуативна и антонимична замяна; тематична замяна и замяна на словоформи), не се категоризират като комплексни.

Структурата на **Втора глава** „*Структурно-семантични типове игрови трансформации на паремии във вестникарските заглавия*“ следва представената по-горе класификация. В нея са анализирани 150 трансформирани паремии, като за изясняване на същността на настъпилите смислови промени са взети предвид подзаглавието и текстът на съответната статия.

Разгледан е първият тип *трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на паремията*. В неговите рамки е представен подтипът *трансформации,*

не променящи броя на компонентите на паремията, към който се отнасят замяната и семантичното изместване (преосмисляне).

Замяната на компонентите е свързана с преднамерено извършена подмяна на един или повече лексикални компоненти на дадена паремиологична единица с друг/и компонент/и. Това е най-разпространеният вид игрова трансформация на паремииите. При подобен род трансформации се наблюдава „ефектът на излъганото очакване“. Реципиентът очаква да получи определена информация и разчита на своите знания на фразеологичния фонд на руския език, но на мястото на познатата единица неочаквано открива друг компонент. В повечето случаи новият компонент на паремията осъществява пряка семантична връзка със съдържанието на основния текст на статията. При това нерядко в позицията на заместващ компонент в пословичния трансформ се появява дума, която е ключова не само за тематиката на дадената публикация, но и за текущия обществено-политически момент.

Като първи подвид на замяната е разгледана *контекстуално-ситуативна замяна*. За разлика от трите следващи подвида замени, при този вид трансформация не се търси формална близост или системно семантична връзка с изходния компонент на паремията. Авторът експлицира определен значим елемент от актуалната ситуация и по такъв начин поставя акцент върху смисъла, носител на който е новият компонент. Нерядко субститутът е „ключ“ към разбиране на посланието, заложено в текста на статията.

Промяната на лексикално-семантичния състав на паремията чрез контекстуално-ситуативна замяна на компоненти в заглавията от информативен тип е насочено към постигане на конкретизация на темата на речта и едновременно с това на експресивизация на съобщението в посока на реализация на рекламната функция на заглавието.

В събрания от нас корпус се срещат по няколко модификации на една и съща паремия в зависимост от коментиранията ситуация и от творческия замисъл на автора. В приведената по-долу серия от заглавия е реализирана монокомпонентна замяна в състава на известната пословица *Цыплят по осени считают*. Тази паремия съдържа поука, че не трябва да се съди за нещо преждевременно, преди да е ясен крайният резултат. От серията трансформи проличава, че първият компонент на ИП е заменен от различни актуализатори, като по такъв начин съдържанието им се „обвързва“ с конкретната ситуация, обсъждана в публикацията:

(1) *«Зенит» по осени считают* <В центральном матче стартового тура действующий чемпион одержал волевою победу над “Динамо”> (СЭ, 20.07.2015).

(2) *Проезд по осени считают* <Проект перехода через Керченский пролив, который должен будет соединить Крым с Краснодарским краем, добавлен в программу развития госкомпаний «Автодор»> (РБК, 31.05.2014).

(3) *Жилье по осени считают* <Владимир Путин навел погорельцев в Хакасии> (РГ, 29.06. 2015).

(4) *Долги по осени считают* <Вступление в силу закона о банкротстве физических лиц перенесено с 1 июля на 1 октября 2015 года. Банкротство физлиц отложили до октября> (РГ, 17.06. 2015).

(5) *Шины по осени считают* <Менять шины на зимние российские законы пока не заставляют, тут, что называется, жизнь вынуждает> (КП, 01.12.2015).

Извършената контекстуално-ситуативна замяна в ИП във всеки от случаите препраща към конкретен актуален факт. В (1) става дума за очакваното класиране за Шампионската лига през есента на футболния отбор „Зенит“. Във (2) се говори за проекта за построяване на мост през Керченски пролив, който технически трябва да е готов през есента В (3) се дава отчет за построяването на жилища за пострадалите при пожар, които се надяват през есента да се настанят в тях. Заглавие (4) информира за отлагането за есента на приемането на закона за фалит на юридическите лица, а в (5) става дума за необходимостта през есента да се сменят гумите на автомобила, като на тяхно място се поставят специални зимни гуми с шипове.

Такива заглавия успешно реализират информативната си функция, придобивайки същевременно ярка стилистична обогатеност.

Подробно са анализирани и модификациите, на които е подложена друга известна пословица – *Язык до Киева доведет*. Нейният смисъл е: 'Питайки, можеш да разбереш всичко, което ти е необходимо'. Тя се употребява, когато някой не знае адреса или не може да намери някого или нещо, като насърчаваща реплика, уверяваща, че проблемът може да се реши с питане. Пословицата е запазила народната памет за Киев като „майка на руските градове“, старинен център на източните славяни.

(1) *Ракеты до Химок доведут* <Роскосмосменяет главу НПО имени Лавочкина> (Къ, 23.06.2015).

(2) *Язык до паспорта доведет* <Иммигрантам придется сдавать экзамены> (РГ, 23.04.2014).

Целта на двукомпонентната замяна в пример (1) е да заинтригува читателя, насочвайки го към новината за предстоящите кадрови промени в ръководството на завода в гр. Химки, намиращ се близо до Москва. Заглавие (2) информира, че чужденците, които живеят в страната и искат да станат руски граждани, трябва да докажат, че владеят руски език. Субститутът *паспорт* в ТП веднага превключва вниманието на читателя към болезнения проблем с интеграцията на имигрантите. Така трансформът се свързва тематично с актуалната ситуация, което води до семантично изместване в посока буквализация на смисъла: Владееенето на руски език ще помогне за получаването на паспорт.

Често във функцията на дума-заменител се използва **топоним**, чрез който авторът извършва локализация на описаната в публикацията ситуация. Топонимът, който неочаквано се появява на мястото на съществителното нарицателно в състава на паремията, шокира реципиента и у него се заражда интерес към публикацията, озаглавена с такова необичайно и в повечето случаи семантически непрозрачно изречение. Например:

Мал Малгобек, да дорог <В России действует программа переселения граждан из аварийного жилья. Ингушетия вышла в лидеры переселения, выполняя программу на 2 года раньше срока> (АиФ, 16.12.2015). В това заглавие обект на трансформация е ИП *Мал золотник, да дорог*, употребявана, за да се изтъкнат достоинства на нещо малко, наглед незначително, но всъщност важно и перспективно. В публикацията става дума за успешното осъществяване на програмата за предоставяне на нови жилища на населението в Малгобек – малък град в северна Ингушетия. Запазва се одобрителната оценка, характерна за ИП, която е пригодена за отразяване на новината посредством извършената замяна.

С реализацията на ярък експресивно-оценъчен смисъл (в повечето случаи негативен), е свързана употребата на **антропоними** като заместители в заглавия, съдържащи иносказателен коментар по повод действията на определен политик.

Например, в следното заглавие като заместител на изходния компонент е използван особен антропоним – общоизвестният прякор на белоруския президент Александър Лукашенко:

Заставь батьку молиться... <Президент Лукашенко хочет, чтобы Россия прояснила свою политику в отношении Белоруссии>(НИ, 17.12.2014).(ср. прякора на Тодор Живков – *Тато*). Силното въздействие на това заглавие изцяло зависи от смисъла на ИП *Заставь дурака (Богу) молиться, он себе и лоб расшибет* ('Прекалено усърдният и глупав човек само вреди на работата'). Чрез операцията субституция се установяват квазисинонимични отношения между лексемите *дурак* и *батька*, което има концептуално значение за адекватната интерпретация на ироничната оценка, косвено изразена в заглавието. Запазеният компонент на паремията – глаголят *молиться* – претърпява в трансформа двойна актуализация на смисъла. От една страна, се актуализира буквалното значение на глагола 'обръщам се с молитва към Бога', отразяващо ситуацията, описана в ИП: според обичая по време на молитва вярващите застават на колене и се кланят, почти докосвайки с чело пода. От друга страна, авторът умело се възползва от възможността на *молиться* да реализира и преносното (стилистически маркирано като разговорно) значение 'обожавам, боготворя някого'. То препраща към изказването на белоруския президент, цитирано в текста на статията: „*Мы не можем все время молиться на одну Россию*“ (*Не можем през цялото време да се*

осланяме само на Русия). Това обяснява причината, поради която именно тази ИП е подбрана като основа за конструиране на заглавието.

Като втори подвид е разгледана *замяната, основана на звуковото сходство/съзвучие*. При този разпространен игрови похват журналистът се възползва от фонетичната близост на изходния компонент на паремията с дума, която има съвсем различно значение. В ролята на дума-заместител може да бъдат използвани: а) омоними, омоформи, омофони и омографи; б) пароними; в) лексеми, между които се установяват отношения на парономазия; г) лексеми, между които се установява съзвучие (рима). Този вид субституция често води до каламбурен сблъсък между значението на неочаквано появилата се в състава на паремията дума, която обикновено е ключова за представената в статията ситуация, със значението на близкия по форма изходен компонент на паремията.

Именно такъв ефект се наблюдава при играта с омофони в информативното заглавие *Бедност не **порог*** <В России появились новые богатые> (РГ, 19.11.2015). ИП *Бедност не порок* се използва като утешение на човек, който се срамува от бедността си, или като оправдание на материалните затруднения на говорещия (целящ да покаже, че не им придава значение). Субституцията на омофоните *порок* → *порог* (звучащи еднакво по силата на един от основните фонетични закони в руския език: в абсолютния край на думата се произнася беззвучна съгласна) замъглява смисъла на изказването, придавайки му атрактивна загадъчност. След прочитане на статията заглавието получава следната интерпретация: 'Прагът на бедността още не е достигнат'.

Използване на думи, между които се установява парономазия, откриваме в най-много заглавия от подкорпуса на трансформираните паремии. Например в посоченото по-долу заглавие е осъществена *замяната: бочка – дочка*. Благодарение на похвата, известен като паронимна атракция, авторът създава любопитен фразеологичен каламбур.

Каждой „дочке“ – затычка <В новый санкционный список попали дети и партнеры прежних фигурантов>(РГ, 31.07.2015). На трансформация е подложена ИП *Каждой бочке – затычка*, която се употребява като критичен коментар за поведението на човек, който постоянно се меси във всичко, изразява мнението си по всички въпроси. Значението на фразеологизма претърпява пълна промяна вследствие на субституцията. Актуализира се контекстуалното значение на глагола *затыкать*, а именно 'преча, забранявам' на децата на „санкционираниите“ лица да пребивават на територията на САЩ.

Изходният компонент може да се поставя в отношения на парономазия със подобен по звуков състав **оказионализъм** (дума, която е продукт на творческо словообразуване). Оказионализмите са често срещано явление в руската публицистика. Журналистите прибягват до тяхното създаване в отговор на

потребността от подходяща дума, която да послужи еднократно за описание на определена ситуация.

Интересен случай на използване на формалното сходство на съкращението ПАСЕ (Парламентская ассамблея совета Европы) и част от лексикалния компонент на изходната пословица откриваме в заглавието:

Что ПАСЕешь, то и пожнешь <Что будет с Россией, если она выйдет из состава совета Европы?> (СС, 19.03.2015). В него се появява okazjiналната хибридна словоформа *ПАСЕешь*, която е резултат от игра с гореспоменатото съкратено наименование на европейска институция. То е открито графично посредством капитализация в състава на okazjiналния глагол, който е употребен като омофон на изходния компонент на паремията *посеешь*. В резултат на игровата трансформация заглавието изразява критичната оценка на автора за действията на ПАСЕ спрямо Русия. Тъй като фонетичният облик на пословицата-прототип не се променя, нейното назидателно значение ('Рано или късно се налага да понесеш последствията от неблагоприятните си постъпки') се запазва и заглавието звучи като предупреждение.

Замяната на компонент от ИП с римуваща се дума също е сред разпространените фонетично мотивирани каламбурни разновидности на ЕИ във вестникарските заглавия. Римуват се думи, чийто семантичен сблъсък обикновено води до когнитивен шок. Например:

Без меня меня лечили <В поликлиниках врачи придумывают процедуры несуществующим пациентам>(МК, 22.05.2015). В дадения случай обект на ЕИ е поговорката *Без меня меня женили*, която има шеговито-иронично значение: 'Решавам нещо от името на някого без неговото знание или съгласие'. В резултат на замяната това значение претърпява актуализация, но негативно-оценъчния заряд, присъщ на прототипа, се запазва. Това ефектно заглавие насочва читателя към новината, обсъждана в статията – масова практика е лекарите да вписват в медицинските картони на пациентите повече изследвания, отколкото са извършени в действителност, и всичко това става без знанието на самите пациенти. Използваният субститут *лечили* сполучливо се вписва в структурно-семантичната схема на ИП, без да променя нейната ритмика. Така авторът съумява да привлече вниманието към темата за сериозните нарушения в системата на здравеопазването. Заложена в ИП ирония в ТП се превръща в сарказъм, осъждащ неправомерните действия на лекарите, целящи да извлекат финансова изгода.

Третият обособен от нас подвид в рамките на трансформацията замяна на компоненти е *антонимичната замяна*. В корпуса са представени не само примери за същински антоними, появяващи се в позицията на субститут, но също и за квазиантоними. В следното заглавие например изходният компонент *помогают* е

заменен със словоформата *вымогают*, която в дадения контекст е носител на противоположно значение:

Дома и стены вымогают <Плата за социальное жилье в Москве вырастет в восемь раз> (Къ, 20.05.2015). Квазиантонимът разрушава положителния оценъчен смисъл на ИП ('Намирайки се у дома, човек се чувства защитен и окрилен, което създава благоприятни условия за постигане на успех') и става основно средство за изразяване на подчертано критична оценка, граничеща с възмущение.

Към четвъртия подвид – *тематична замяна* – отнасяме случаите, когато субститутът е свързан с изходния компонент на паремията със системно-семантични парадигматични отношения, изразяващи принадлежност към един синонимен ред, една тематична или лексико-семантична група.

Обект на каламбурна замяна в следното информативно заглавие е пословицата *Уговор дороже денег*.

Договор дороже денег <За умышленную подмену трудовых договоров на гражданско-правовые будут штрафовать> (РГ, 22.04.2014). Извършена е синонимна замяна на по-абстрактната по своята семантика лексема *уговор* със съществителното *договор*, чието значение е по-конкретно: 'писмено споразумение, оформено като юридически документ'. В заглавието паремията се дефразеологизира и се възприема буквално: Работодателите, които не спазват законите, свързани със сключването на трудови договори, ще бъдат глобявани.

Петият подвид – *замяна на служебни части на речта* – се среща рядко в нашия материал. Обясняваме си това с факта, че комуникативната стойност на подвидовете замени на пълнозначни думи е по-значителен, което предоставя възможност за изразяване на по-богат смисъл. Затова журналистите ги предпочитат пред замяната на служебни части на речта. Ще посочим един от малкото примери, представени в подкорпуса на ТП:

Попытка против пытки <В Госдуме прошла акция против «антитюремного» закона>(МК, 2.06.2015). Обект на трансформация е ИП: *Попытка не пытка* (*, а спрос не беда*), която има значение: 'Струва си да опиташ да направиш нещо дори ако не си уверен в успеха си'. В статията става дума за принципите на хуманизма и новия законопроект, нарушаващ правата на затворниците. Замяната на отрицателната частица *не* с предлога *против* води до буквализация на значението на ТП: Правозащитниците са против новия закон, защото той не се противопоставя на изтезанията (рус. *пытка*).

Разгледан е и шестият подвид замяна, а именно *замяната на словоформи*, известна още като ЕИ на морфологично равнище. Това е един от най-трудните за реализация начини за трансформация на паремията, тъй като включва граматични изменения, които не трябва да изглеждат като езикова аномалия.

Сполучлива игра с формите на лексикалните компоненти откриваме в информативното заглавие: *За одну битую две небитых дают* <За обман покупателя салон заплатил двойную стоимость машины> (РГ, 04.03.2014). В позицията на прототип тук е пословицата *За одного битого двух небитых дают*, смисълът на която е: 'Един опитен човек струва колкото двама неопитни'. Статията разказва за решението на съда да накаже автосалон, който е продал на клиент употребяван автомобил, представяйки го за нов. Наказанието предвижда стойността на покупката да бъде върната на потърпевшия в двоен размер. В ТП е извършена замяна на формата за м. р. на прилагателното *битый* със формата за ж.р. *битая*, която с подкрепата на контекста означава 'употребявана кола' (рус. *битая машина*). Преобразуваната пословица губи обобщаващия си смисъл и предава конкретна информация, свързана с любопитния казус.

Вторият вид *трансформации, не променящи броя на компонентите на паремията*, обозначаваме с термина *семантично изместване*. Този игрови похват е свързан с преосмислянето на фразеологизма, което води до коренна промяна в неговото тълкуване при запазване на формата му. Семантичното изместване сравнително рядко се среща в самостоятелна реализация в рамките на ФИ, но е широко представено като **съпътстваща трансформация**, възникнала в резултат на друга структурно-семантичната трансформация – замяна, отсичане, добавяне и др. Тези случаи са коментирани в съответните раздели, посветени на тези видове трансформации. Семантичното изместване може да бъде открито при описанието на трансформациите на много от изследваните единици, което е отразено в Приложение 1 и Приложение 2.

Както вече подчертахме, при собствено семантичната трансформация съставът на паремията остава неизменен. Промяната в актуалното значение се осъществява чрез поставянето на неизменената по форма фраза в несвойствен за нея контекст. Най-често се наблюдава използване на паремията в буквален смисъл, което изисква подходяща промяна на условията на нейната употреба. Идиоматичността на прототипа се унищожава и се извършва реконструкция на прекия смисъл на изречението. Важно е да се подчертае, че, за разлика от останалите структурно-семантични трансформации, тази трансформация няма никаква формална експликация, когато е реализирана като единствен игрови похват при промяната на паремията. Ето защо нейната идентификация е невъзможна само в рамките на заглавието (възприемайки го автономно, изолирано). Промяната във влагания в нея смисъл бива забелязана само при съотнасянето на заглавието с подзаглавието и текста на статията.

Трансформацията *семантично изместване* е слабо представена в нашия корпус като единствена трансформация на паремията. Тук ще посочим един

показателен пример на пословица, употребена в по принцип нехарактерно за нея буквално значение:

Търпение – золото <Когда вложения в драгметалл принесут прибыль> (РГ, 21.07.2015). На буквализация е подложен компонентът *золото*, в резултат на което паремията придобива нов смисъл в заглавието: 'Тези, които са вложили спестяванията си в злато, трябва да се въоръжат с търпение, докато жълтият метал отново поскъпне'. Образността и обобщаващият смисъл на ИП са напълно разрушени под влияние на контекста. Предадената в заглавието информация е неутрална по отношение на емотивността за разлика от прототипа.

В рамките на втория подтип *трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на паремията* се разглеждат два вида трансформации: *разширяване и съкращаване*.

Разширяването на компонентния състав на паремията се реализира в две разновидности.

Първият подвид е означен като *вграждане*. То се характеризира с това, че в средата на паремията се инкорпорира нов елемент. Обикновено тази роля се изпълнява от уточняващи думи, служещи като средство за усилване на експресивния оттенък или за придаване на нови смислови оттенъци.

В представеното по-долу заглавие от информативен тип този похват е единственото структурно-семантично преобразование в състава на паремията. Това е интересен случай на словообразователно вграждане, в резултат на което в състава на паремията се появява сложно наименование на особен вид валута.

Копейка битрубль бережет <Россия может обзавестись собственной криптовалютой> (НИ, 19.10.2015). Новите реалии в сферата на електронните финанси обновяват звученето на ИП. Наблюдава се конкретизация на смисъла на изходната паремия *Копейка рубль бережет*. Като резултат от морфемното вграждане пословицата придобива модерно звучене и така е в състояние да отрази актуална информация от сферата на виртуалните валути.

Вторият подвид – *добавяне* на нови компоненти към узуалния състав на паремията – не е толкова широко разпространен в медийния дискурс. Нашите наблюдения показват, че той е характерен, преди всичко за антипословиците. В тях добавеният компонент оспорва истинността на традиционната паремия. Например: *Век живи – век учись, все равно дураком помрешь. Тише едешь, дальше будешь от того места, куда ты едешь*. При добавянето на нови компоненти най-често към финала на стандартната паремия се променя посланието, което тя носи в себе си. В някои случаи тези нови елементи уточняват смисъла на паремията. При това се подчертава или се променя оценката, съдържаща се в ИП. Например добавянето на предикативна единица след двоеточието към паремията в заглавието има уточняващ характер.

Насилно мил не будешь: Каталония все-таки избирает независимост <80,72% участников опроса о независимости региона проголосовали за отделение от Испании> (МК, 10.11.2014). Второто изречение в заглавието разяснява смисъла на ИП: 'Не можеш да накараш някого насила да те заобича'. Авторът дава по-широка трактовка на обобщаващото значение на ИП и го транспонира от сферата на личните отношения върху общественно-политическата сцена: официален Мадрид е длъжен да се съобразява с волеизявлението на каталонските граждани. Чрез използването на подвида добавяне към паремията заглавието придобива ироничен характер.

Вторият вид трансформация *съкращаване на компонентния състав на паремията* има два подвида: *изпускане* и *отсичане*. В събрания езиков материал отсъстват примери на самостоятелно използване на *изпускане* на компонент на паремията, от което правим извод, че тази трансформация не е сред стандартните игрови похвати, прилагани към пословиците и поговорките за създаване на ярки вестникарски заглавия. На *отсичане* се подлагат обикновено пословици и поговорки с висока фреквентност, при това се отсича предимно постпозитивната част (която лесно се възстановява в съзнанието на носителя на езика). Понякога редуцирането се маркира графически с многоточие. Отсичането най-често е съпроводено от преосмисляне на фразеологизма и води до буквализация на значението на запазения отрязък от паремията. Според нашите наблюдения, този вид трансформация на паремии рядко се използва във вестникарските заглавия като самостоятелен игрови похват. По-голям е броят на случаите, когато отсичането е част от комплексна трансформация.

При описанието на *трансформациите, състоящи се в общо преструктуриране на ФИ* са разгледани следните подтипове: *разместване на компонентите*, което води до промяна на логическия акцент в изречението, като понякога тази трансформация кардинално променя смисъла на паремията; *контаминация* на паремииите, получена чрез съединяване на част от ИП с част от друга ФЕ.

В посочения по-долу пример е осъществена контаминация на ПИ и фразеологично единство на базата на присъстващия в състава им общ елемент – *не верит*. Той служи като свързващо звено между пословицата *Москва слезам не верит* и фразеологизма *ушам (своим) не верить*:

Москва ушам не верит <Мэр Москвы Сергей Собянин сообщил в понедельник Владимиру Путину, что деловая активность в столице в прошлом году выросла> (РБК, 03.03. 2015). Авторът на статията подлага на съмнение думите на кмета на Москва за възходящото развитие на бизнеса в столицата, като изтъква наличието на данни за закриването на множество малки фирми. Значението на трансформацията напълно се преосмисля и не се съотнася със значението на нито една от

двете съставлящи го единици. Това води до буквализация на смисъла на ТП: Москва не вярва на твърденията на кмета.

Като трети подвид е анализиран *разпадът на паремията*, който може да бъде окачествен като най-радикалният начин за структурно преобразуване на дадения клас ФИ. След прилагането му се запазват само отделни „отломки“ от паремията, които бегло напомнят за нея, но вече в рамките на друга структура. Нерядко сред тях има специфични, културно и/или стилистично маркирани езикови единици, които са способни даже в такова ново лексикално и граматично обкръжение да препращат към прототипа на пословицата.

Нашите наблюдения показват, че този похват на разпад се използва с цел изразяване преди всичко на експресивно-оценъчни смисли.

Ще илюстрираме механизма на разпад на паремията с описаната по-долу номинативна конструкция, образувана в резултат на деструкция на изходната предикативна пословична конструкция, в която въпреки разрушаването на предикативната структура на паремията отчетливо се проследява експресивно-оценъчната приемственост между ИП и ТП.

Незваные ГОСТы <Георгий Полтавченко просит у Дмитрия Медведева послаблений для наружной рекламы> (Къ, 24.02.2015). В това оригинално авторско заглавие са останали само части от изходната поговорка *Незванный гость хуже татарина* (става дума за нежелан гост, когото никой не е очаквал). Авторът създава каламбур въз основа на звуковото сходство на лексемата *гость* в ИП и абривиатурата *ГОСТ* (Государственный стандарт, бълг. Държавен стандарт). В статията става дума за необходимостта да бъдат преразгледани държавните стандарти (ГОСТ), забраняващи разполагането на билбордове над и до пътя, което може да срине функционирането на рекламния бизнес в Санкт-Петербург. Използването на техниката на разпад като основен похват при трансформацията заедно с паронимната атракция довежда до по-широкото разбиране на ТП. При това оценъчният смисъл на ИП частично се запазва за сметка на наличието в значението на фразеологичния фрагмент на семата 'нежелан'. Става наслагване на отрицателната оценка, изразяването на която е част от комуникативната интенция на журналиста, върху общата негативна конотация на ИП.

Третият тип *комуникативно-синтактични трансформации на паремията* е свързан с голямата прагматична значимост на синтактичните трансформи поради техните по-особени формални характеристики, което им позволява да служат като средство за акцентирание или експликация на определени смислови компоненти.

В рамките на първият подтип – *промяна по параметъра утвърждение/отрицание* са включени два вида: преобразуване на утвърдителната конструкция в отрицателна и на отрицателната конструкция в положителна. Ще се спрем на следното заглавие от информационен тип, отнасящо се към втория вид:

Яйцо курицу учит <Российское мясо и инкубационные яйца крепко зависят от импорта> (РГ, 24.07.2015). При комуникативно-синтактичната трансформация на ИП *Яйца курицу не учат* отрицанието е преобразувано в утвърждение. Отстраняването на отрицателната частица *не* довежда до буквализация (разрушаване на идиоматичния смисъл на фразеологизма) и до свършено различното му осмисляне. То е тясно свързано с конкретната проблематика на публикацията: от вноса на яйца зависи производството на пилешко месо в Русия.

Вторият подтип *промяна на комуникативния тип на изречението* на изказването (при пълното запазване на неговия лексикален състав) се определя като модусна трансформация на паремията, посредством която авторът може да модифицира категоричността на дадено изказване, да подлага на съмнение правомерността на пословичното послание, да подтиква адресата към действие и т.н.т. В нашия масив отсъстват примери на самостоятелно използване на този похват. Във всичките анализирани заглавия, където се прилага той има съвместна комбинация с похвата замяна на компонентите на ИП.

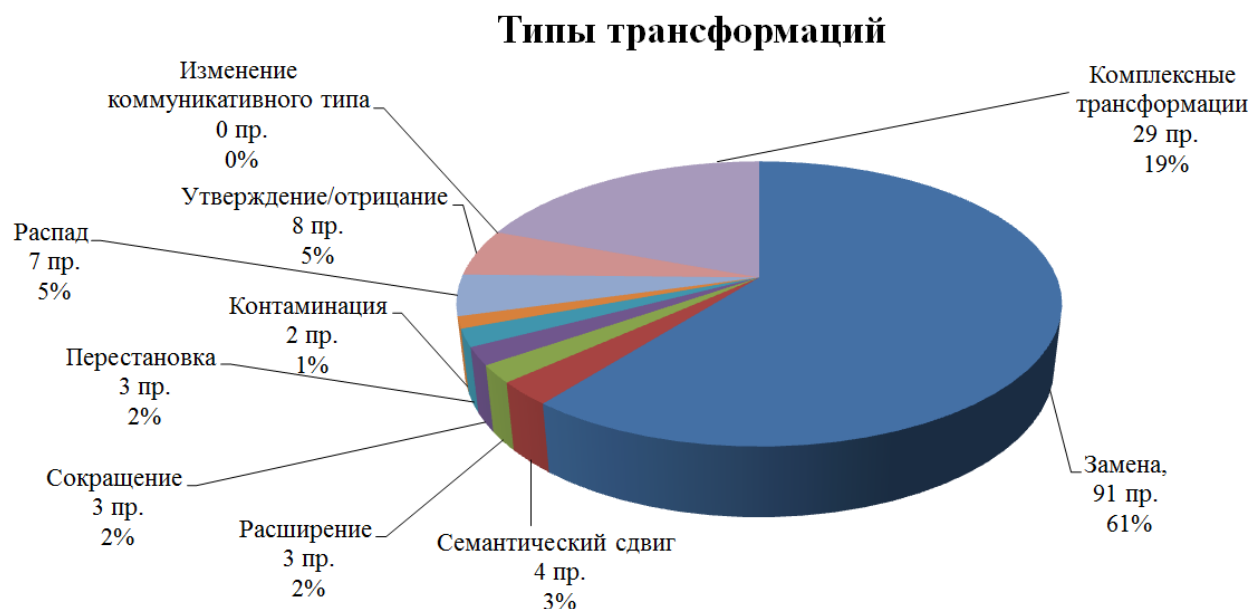
Четвъртият тип – *комплексни трансформации на паремии* – се оказва доста разпространен при създаването на заглавия в съвременната руска преса. При неговото функциониране се задействат няколко вида трансформации на паремии. В много пословични трансформи, представени в нашия корпус, бяха установени най-разнообразни комбинации от два, а понякога и три вида трансформации. Комбинирането на тези игрови похвати усложнява както тяхното създаване, така и възприемането на трансформите, в резултат на което на преден план излиза евристичната функция на ЕИ.

Първият подвид – *комбинации от два вида трансформации* – е представен от 8 регистрирани в нашия масив варианти: *замяна и вграждане; замяна и добавяне; замяна и отсичане; замяна и промяна по параметъра утвърждение/отрицание; замяна и промяна на комуникативния тип на изречението; добавяне и отсичане; отсичане и промяна по параметъра утвърждение/отрицание; вграждане и контаминация.*

Вторият подвид – *комбинации от три вида трансформации* – е илюстриран от интересен пример на заглавие от оценъчен тип: *Россиян язык далеко не заведет* <Знание английското многим до сих пор не по карману> (НГ, 24.12.2013). В него на комплексно преобразуване е подложена ИП *Язык до Киева доведет*, на чието значение се спряхме по-горе. Публикацията обсъжда причините, поради които руските граждани не могат да изучават чужди езици, и се стига до заключението, че най-често те са свързани с дефицит на време и пари. В резултат на прилагането на цял комплекс от похвати: 1) добавяне на словоформата *россиян*, 2) замяната на *до Киева* → *далеко* и *доведет* → *заведет*, 3) преобразуване на утвърдителната конструкция в отрицателна, се стига до разрушаване на обобщаващия смисъл на

ИП. Изброените видове трансформации са съпроводени и от семантично изместване. Те изменят контекста на употреба на многозначната дума *язык*, в резултат на което се актуализира значението 'чужд език'. Претърпялата комплексно преобразуване пословица придобива свършено нов смисъл: Руските граждани нямат възможност да изучават английски език, въпреки че владеенето му е предимство при приемане на работа.

В раздел 2.5. „Изводи по втора глава“ се прави количествена равностметка на осъществения анализ. Изтъква се, че от анализиранияте 150 заглавни единици 121 ТП (81%) са подложени само на един вид трансформация, а при 29 ТП (19%) журналистите прибегват до два или три похвата за осъществяване на съответните трансформации. Това е свързано с факта, че за дискурса на съвременната руска преса е характерен стремежът към повишаване на експресивността, а журналистите постоянно търсят разнообразни средства за реализация на тази стратегия.

Диаграма 1

Сред откритите от нас четири типа структурно-семантични трансформации на пословици и поговорки най-многоброен е първият тип – *трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на паремията* (виж. Диаграма 1).

В рамките на първия подтип *трансформации, не променящи броя на компонентите на паремията*, най-продуктивна се оказва замяната на компонентите (91 трансформи – 61% от обработения масив). Анализът ни позволи да обособим три най-често използвани вида замяни:

- 1) контекстуално-ситуативна замяна (40 примера – 44%);
- 2) замяна, основана на звуково сходство/съзвучие (31 примера – 34%);
- 3) тематическа замяна (9 примера – 10%).

Трансформацията *семантично изместване* е слабо представена в нашия корпус като самостоятелна реализация – само в 4 примера (или 3% от заглавните трансформи). Много по-често семантичното изместване се среща в заглавията като *съпътстваща трансформация*, възникваща в резултат на структурно-семантична трансформация на замяна, отсичане, добавяне и др. В нашето изследване беше потвърдена хипотезата, че като съпътстваща трансформация семантичното изместване е основен механизъм при актуализацията на паремииите. То присъства в 52 заглавни трансформи или 35% от всички изследвани единици. Случаите на буквализация на значението на цялата паремия или на отделни компоненти наброяват 41 примера, а случаите на актуализация на друго преносно значение, различно от значението на изходния компонент, са описани в 11 примера.

Прагматичният ефект при използването на похвата *семантично изместване* се основава на извеждането на преден план на ново, неочаквано значение на компонента (-ите) на пословицата. Особено интерес представляват случаите на буквализация, тъй като в тях се наблюдава рязък контраст между буквалното значение, актуализирано под влияние на контекста на статията, и узуалното и значение. Този контраст разрушава стереотипа на възприятието и усилва експресията.

Вторият подтип *трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на паремията* се очерта като недостатъчно продуктивен. С най-много самостоятелни реализации е представено *отсичането* (3 примера – 3%).

Вторият тип трансформации, състоящи се в *общо преструктуриране на паремията*, е представен преди всичко от похвата разпад на паремията. Този вид трансформации на паремииите е използван в 7 примера (7,5%). По-рядко се срещат такива видове трансформация, като контаминация (2 примера – 2%) и разместване на компонентите (3 примера – 3%).

Към третия тип – *комуникативно-синтактични трансформации на паремииите* се отнасят 8 заглавни трансформации с промяна по параметъра отрицание/утвърждение (5% от всички изследвани заглавия). В ексцерпирания материал отсъстват примери за самостоятелно използване на похвата промяна на комуникативния тип изречения в паремииите. Във всички фиксирани заглавия, където се използва този похват, той се съчетава със замяна на компонентите на ИП.

Четвъртият тип модификации е представен от комплексните трансформации на паремииите. В много пословични трансформи, представени в нашия корпус, бяха установени най-различни комбинации от две трансформации, най-многобройни от които се оказва групата от комбинация на замяна и отсичане (12 примера или 8%).

Два вида – комбинацията от замяна и вграждане и комбинацията от замяна и промяна на комуникативния тип изречение са представени от равен брой заглавия (по 4 от всеки вид – по 3% от общото количество заглавия). Комбинация от три вида трансформации е представена в един пример.

От всичките 29 заглавия, получени в резултат на комплексната трансформация, замяната е използвана в 26 заглавия, отсичането – в 14, вграждането – в 6, промяната по параметъра утвърждение/отрицание – в 5 заглавия, промяна на комуникативния тип изречения – в 4 заглавия, и добавяне – в 3 примера.

Ограниченият обем на микротекста на вестникарското заглавие кара публициста прецизно да подбира езиковите средства и по такъв начин да ги преобразува така, че да оказват най-ефективно въздействие на читателя, едновременно коментирайки и давайки личната си оценка за съобщаваното. Авторът не просто предава една или друга информация, целта му е да въздейства на адресата така, че да го убеди да приеме неговата гледна точка за съобщаваните събития, явления, факти.

От всички изследвани единици 88 (или 59%) са заглавия от оценъчен тип, а 62 заглавия (или 41%) се отнасят към информативния тип.

В заглавията от оценъчен тип трансформацията води към усилване на емоционалността и експресивността на публицистичното произведение, до създаване на ироничен ефект, до атрактивна експликация на оценъчните смисли. Осъщественият анализ позволява да се направи извод, че извършването на авторски преобразования на паремии е мотивирано най-често от комуникативната интенция да се даде негативна оценка (такава е в 60 заглавия или 67 %). По-рядко използването на похвата на игровата трансформация на паремията е насочено за изразяване на положителна оценка (29 заглавия или 33 %).

Бяха проследени езиковите механизми за запазване/промяна на оценъчния смисъл на изходната паремия и трансформа в заглавията от оценъчен тип. Оказа се, че повече от половината заглавия (51 заглавия – 57%) частично или напълно предават онази оценъчност, която изначално е заложена в изходната паремия. По-малката част (38 заглавия – 43%) се разминават с традиционно заложената оценка на прототипа, често изразявайки диаметрално противоположна оценка.

При изследването на ритмичната структура на всички паремиологични трансформи се оказа, че се римуват съзвучни думи в изходната паремия и трансформа, при които най-често съвпадат последните срички. Анализът на ексцерпирания материал ни позволява да направим извод за това, че повечето от римуващите се думи може да се разглеждат като свързани с отношение на параномазия. Наличието на рима, естествено, предполага и запазване на ритъма на изходната пословица, а включването на ЕИ във вид на каламбурна замяна на

звукове води до комична трактовка на конкретната ситуация, описвана от журналиста. Малко повече от половината заглавия (76 от всички анализирани в тази част на дисертацията) запазват римата и ритмичната структура на прототипа. Следователно, в тях журналистът разчита на подкрепата на първоначално заложените рима и ритъм, за да модифицира някой компонент по начин, който да подпомогне разпознаването на паремията от адресата. В 74 заглавия се наблюдава деформация или разрушаване на ритмичната структура на прототипа. Техните автори са избрали друга стратегия – да привлекат вниманието на читателя, като го заинтригуват с „взривяването“ на познатата ритмична рамка.

Изследването на заглавията, конструирани посредством *замяна на компонентите в състава на паремията*, представляват особен интерес с оглед на задачата да открием и анализираме случаите на запазване в трансформите на ритмиката на изходния израз, а също така и онези случаи, в които се създава рима между изходния компонент и неговия субститут.

От всички 91 заглавия, в които е използван механизмът на замяната, 69 единици (76%) запазват ритмичната структура на прототипа. От тях 49 заглавни единици запазват и римата, при това по-често се римуват съзвучни думи от изходната паремия и трансформа, в които като правило съвпадат последните срички. При 20 заглавия ритмичната структура съвпада с изходната, но отсъства рима между оригиналния компонент на паремията и субститута в трансформа. В 22 (24%) заглавни трансформи, получени чрез замяна на компонентите, се наблюдава както нарушаване на ритъма, така и липса на рима между узуалната дума и субститута.

Трета глава на дисертационното изследване „*Структурно-семантични типове игрови трансформации на прецедентни изказвания във вестникарските заглавия*“ също е структурирана според представената по-горе класификация. В нея са анализирани 210 трансформирани ПИ, като за проследяването на смисловите промени, настъпващи в резултат на авторското преобразуване на прототипа, се взема предвид (както и при паремията) целият заглавен комплекс и текстът на съответната статия.

Разгледан е първият тип – *трансформации, засягащи лексикално-семантичния състав на паремията*.

Към обособения в него първи подтип *трансформации, не променящи броя на компонентите на ПИ* се отнасят замяната и семантичното изместване (преосмисляне).

В зоната на съобщаването на обществено значими факти явлението прецедентност се използва много широко. Ключовите думи на ПИ се оказват подходящ „носител“ на определен сегмент на нова информация, която веднага предизвиква интерес и стимулира адресата да продължи да чете текста на

публикацията. ПИ служи като средство за експресивизация на заглавието и същевременно има висока комуникативна стойност при създаването на аналогия между ситуацията, отразена в ИПИ, и актуалната ситуация, към отразяването на която е приспособено ПИ в резултат на трансформацията.

При трансформацията на ПИ чрез *замяна на компоненти*, както и при паремите, най-често се актуализират така наречените ключови думи на текущия момент. В анализирания от нас корпус от примери най-широко са представени именно вестникарските заглавия, в които се извършват замени на един или няколко компоненти (монокомпонентна или поликомпонентна замяна). На такъв тип промяна на лексикалния състав най-често се подлагат цитати от литературни произведения, популярни филми и песни, библеизми, съветски лозунги и обяви. Те успешно реализират информативната функция и в същото време са атрактивни и изглеждат всеки път по-нов начин, в зависимост от темата на статията.

И в подкорпуса на ТПИ най-често прилаганият подвид замяна е *контекстуално-ситуативната замяна*. Нашите наблюдения показват, че тази трансформационна техника е особено популярна при преобразуването на литературните цитати. Тези замени повишават информативността на заглавието, което изпълнява функцията на свързващо звено между ПТ и съдържанието на вестникарския материал. Като пример може да послужи трансформацията на цитат от произведение на класическата руска литература, постигната чрез замяна на изходния компонент с дума-актуализатор, която не е свързана с него нито формално, нито семантично:

Браки совершаются на ВДНХ <Влюбленные играют свадьбы, невзирая на кризис> (ВМ, 26.02.2015).

Това заглавие препраща към известната фраза от романа „Война и мир“ на Лев Толстой: *Браки совершаются на небесах*. Тя се употребява като ПИ, когато говорещият иска да намекне за съществуването на нещо божествено в съединяването на две влюбени сърца. Замяната на лексемата *небеса* в ИПИ с абревиатурата *ВДНХ* (Выставка достижений народного хозяйства), рязко „приземява“ значението на крилатата фраза. Трансформът насочва вниманието на читателя към факта, който се съобщава в дописката – на територията на ВДНХ в Москва вече има дворец за бракосъчетания.

Следващият пример е интересен с това, че във вестникарското заглавие се има предвид картината на И. Репин „Запорожците пишат писмо на турския султан“, която е известна на всички руснаци още от училище. На картината са изобразени запорожките казаци, които съчиняват отговор на турците. Предложението им запорожците да преминат на тяхна страна поражда желанието отговорът да е не

само смешен, но и обиден за султана. Модално-оценъчните конотации на ПИ оказват влияние и върху заглавния трансформ, в който е направена замяна на съществителното в позиция на извършител на действието:

Медведев пише писмо турецкому султану <Письмо России турецкому султану: санкции вводят по всем фронтам> (МК, 27.11.2015). Статията е написана непосредствено след рязкото влошаване на отношенията между Русия и Турция. Авторът смята ПС, към която отправя картината за подобна на актуалната ситуация. Основната трансформация е свързана със замяната на етнонима *запорожци* в ИПИ с антропонима *Медведев*, което задейства механизма на пораждаване на асоциациите на читателя, наслагвайки визуалния образ на картината върху новите конкретни реалии.

В подкорпуса на ПИ, също както и при паремииите, се срещат серии от трансформи на един и същ прототип. Ще илюстрираме това със серия от заглавия, в която е налице монокомпонентна замяна в състава на известната фраза, звучаща във вагоните на метрото на всяка станция: *Осторожно, двери закрываются*. Във всеки един от вариантите субститутът е ключова дума за основния текст на статията, която се превръща в своеобразен информационен ориентир за читателя.

(1) *Осторожно, ветка закрывается* <Специалисты обсудили варианты реконструкции «голубой» линии метро> (МК 07.10.2014)

(2) *Осторожно, вузы закрываются* <Александр Трушин о грядущих переменах в сфере высшего образования> (Огонек, 21.01.2015).

(3) *Осторожно, туры закрываются* <Где теперь будут отдыхать граждане> (Къ деньги, 16.11.2015)

В (1) темата, свързана с метрополитена, се запазва и след трансформацията. Затова читателят без проблеми разпознава значението, в който е употребена лексемата *ветка*. В другите две заглавия се актуализират нови сфери, към които се насочва вниманието на читателя, а именно сферата на висшето образование и туризма съответно.

Вторият подвид – *замяната, основана на звуково сходство/съзвучие* е широко представена в нашия подкорпус от ТПИ. Описани са редица случаи на ЕИ, основана на омофония, паронимия, парономазия и съзвучие (римуване) на изходния компонент и субститута в състава на ПИ.

Понякога субститутът, свързан с оригиналния компонент на ПИ с отношения на парономазия, едновременно с това е и ключова дума за текста на публикацията. Това се наблюдава в следното заглавие, конструирано с помощта на игра с омофони:

Кругом ВАДА <Всемирное антидопинговое агентство твердо намерено решить российский вопрос> (НИ, 13.11.2015). Извършената замяна е основана на случайно фонетично съвпадение на думата *вода* в цитата от популярна песен в изпълнение на Едуард Хил и абривиатурата *ВАДА*. Подзаглавието подсказва на читателя, незапознат с абривиатурата, за каква организация става дума. Сам по себе си смисълът на ИПИ е нерелевантен. Прецедентната структура просто се оказва удобен „носител“ на информация за предмета на речта.

В заглавията на новинарските статии често се използват ПИ, в които е реализирана *антонимична замяна* на компонент, което води до сблъсък между изходния и новоизградения образ на фразата.

О, спорт, ты – война! <Яна Шевченко: «По дороге к границе мы преодолели шесть постов Нацгвардии» > (МК, 06.03.2015). ИПВ *О, спорт, ты – мир!* препраща към названието на художествено-документален филм от 1981 г., което е заимствано от „Одата за спорта“ на основателя на съвременните Олимпийски игри Пиер дьо Кубертен. В ТПИ се извършва замяна на лексемата *мир* с нейния антоним *война*. Тази трансформация води към неочаквана смяна на тоналността – от бодра и оптимистична тя става тревожна и песимистична. Антонимичната замяна предизвиква семантична дисхармония между двете части на ТПИ и може да се разглежда като емоционално-експресивен похват за привличане на читателското внимание към вестникарския материал. В статията става дума за това, че десетина титулувани украински спортисти са сменили гражданството си през последната година, защото в Украйна те няма къде да тренират заради войната.

Тематичната замяна е представена в заглавие, в което се дава иронична оценка на коментираната ситуация чрез преобразуване на цитат от песента „Летят перелетные птицы“.

Не нужен нам берег болгарский <Россияне начали избавляться от своей недвижимости в Европе> (РГ, 19.02.2015). В ПИ *Не нужен нам берег турецкий* журналистът заменя компонента *турецкий* с друг етноним – *болгарский*. Вследствие на трансформацията в съзнанието на читателя се актуализира представата за черноморското крайбрежие на България, където много руски граждани са закупили апартаменти през последните години. Заглавието е едновременно и информативно, и наситено с емоционално-оценъчен смисъл.

Замяна на служебните части на речта откриваме в следващия пример:

Хлеба вместо зрелищ <Что скрывается за неприятием гражданами надругательства над едой> (НГ, 07.08.2015). ИПИ *Хлеба и зрелищ!* (лат. *Panem et circenses*) принадлежи на древноримския поет-сатирик Ювенал. Така той описва политиката на държавниците, които, подкупвайки плебеите с раздаването на пари и

храна, както и с циркови представления, удържали властта в древен Рим. В наши дни с този израз се дава негативна оценка на популизма в съвременната политика.

В ТПИ на мястото на съединителния съюз *и* се появява предлогът *вместо*, изискващ родителен падеж, което спомага да бъде запазена структурата на изходната фраза. Нейният смисъл обаче коренно се променя въз основа на контрастното противопоставяне на първия и втория пълнозначен компонент. Такова семантично разкъсване води до ново разбиране на фразата, като се има предвид семантиката на предлога *вместо*: едно нещо (*хлеб*) трябва да бъде заменено от нещо друго (*зрелища*). След прочитане на статията читателят разбира, че изнесеното като заглавие ТПИ не отразява позицията на автора, а е теза на неговите опоненти, която той категорично не приема.

В рамките на подвидовете замени е разгледана и *замяната на словоформи* в състава на ПИ. Тук я илюстрираме с пример на заглавие от оценъчен тип:

Есть такие партии <"РГ" публикует утвержденный министром список политических партий > (РГ, 19.05.2015).

ПИ *Есть такая партия!* е крилата фраза, произнесена от Ленин в отговор на изказване, че в момента в Русия няма партия, която може да заяви: дайте ни властта! ИПИ изразява решимостта на говорещия да осъществи някакво трудно, отговорно дело, да поеме отговорността за нещо. В ТПИ става замяна на формата за ед. ч. на изходното словосъчетание *такая партия* с формата за мн. ч. – *такие партии*. По този начин авторът в иронична форма коментира наличието на огромен брой партии, които се стремят към властта.

Вторият вид в рамките на този подтип трансформации е *семантичното изместване*. Наличието в ПИ на многозначна дума дава възможност да бъде приложен този похват. Ако в потока на речта многозначната дума реализира само едно свое значение, то в резултат на игровата трансформация на ПИ може да се актуализират едновременно две значения на неин лексикален компонент. Такъв тип фразеологичен каламбур възниква под влияние на създадено от автора на заглавието словесно обкръжение. Именно контекстът насочва вниманието на адресата едновременно към два възможни начина за тълкуване на израза – онзи, който съответства на значението на компонента в ИПИ и този, който се актуализира в ТПИ. Така, умело използвайки многозначността на думата, авторът напълно съзнателно заема позицията на *homo ludens*. Умелото жонглиране с многолики по своята семантична природа думи води до неочаквано преосмисляне на ПИ, благодарение на което се осъществява планираното от журналиста въздействие върху читателя.

В заглавието от информативен тип, което разглеждаме по-долу, ЕИ се реализира чрез активизиране на многозначността, която включва различни значения. Най-често семантичната промяна се осъществява от преносното към прякото значение на думата.

Да бъде свет! <Какъв генератор електричества выбрать для дачи> (АиФ, 21.05.2014). В качеството на ИПИ е използвана крилатата фраза от Библията: *И сказал Бог: да будет свет. И стал свет.* С нея иносказателно се поощрява стремежът към истина и просвещение. В ТПИ се реализира семантично изместване въз основа на противопоставянето на две различни значения на лексемата *свет*: 1. източник на енергия и 2. символ на истина, разум, просвещение. Наблюдава се и противопоставяне на стилистичната тоналност в посока от високото, поетичното "светлина – истина, разум" към битовото, низкото "светлина – източник на енергия".

В рамките на втория подтип *трансформации, водещи до промяна на броя на компонентите на паремията* се разглеждат два вида трансформации: *разширяване* и *съкращаване* на компонентния състав на паремията.

В нашия корпус този тип трансформации са сравнително малко на брой, което по всяка вероятност е свързано с по-сложния процес на актуализация на съдържанието на ПИ посредством допълнения, а не чрез замяна на неговия изходен лексикален състав. Този похват несъмнено изисква голямо майсторство и по-дълго време за обмисляне на подходящи варианти.

Трансформацията *разширяване на компонентния състав на паремията* е представена от първия подвид – *вграждане*.

В заглавието *Клиент всегда частично прав* <Банки повернулись договорами к заемщикам > (Къ, 22.06.2015) се преобразува ИПИ *Клиент всегда прав*. То е калка на английския израз *The customer is always right*, който е девиз (от 1924 г.) на веригата магазини „Селфриджис“ във Великобритания и САЩ. Смиълът на израза е следният: необходимо е да се задоволяват всички изисквания и даже капризи на клиентите. Вграждането на наречието *частично* в оригиналния девиз влиза в противоречие със значението на местоимението *всегда* и го неутрализира. Подобно парадоксално заглавие звучи интригуващо. Съдържанието на подзаглавието подсказва на читателя, че в статията става дума за клиентите на банките и финансовите им взаимоотношения.

Вторият подвид *добавяне* на нови компоненти е представен като самостоятелен похват за трансформация, но по често се среща в комплексните трансформации, където той се използва заедно с механизма на замяна на компонентите.

В следващото заглавие от информативен тип добавеният сегмент е в препозиция по отношение на ПИ.

Внимание постам "ГАИ": "Грачи" прилетели <В Приморье впервые запланированно приземлился на шоссе штурмовик Су-25> (РГ, 05.09.2014). ИПИ *Грачи прилетели* препраща към определен знак на културата на Русия. Модифицираното тук ПИ е название на най-известната картина на руския художника А. Саврасов, създадена през 1871 г. В ТПИ обаче авторът създава каламбур на основата на полисемия на лексемата *грачи*: 1. прелетни птици от сем. на враните с черни блестящи пера и 2. „грачи“ – военни штурмови самолети, наименованието на които възниква на базата на забелязаната външна прилика между птицата и самолета, т.е. на базата на преносното (метафорично) значение. Използването на кавички в заглавието води до семантично изместване, изградено върху отношенията между значението на нарицателното име и собственото име – неофициално наименование на боен самолет. В заглавието те се съединяват от особен контекст по такъв начин, че това предизвиква каламбурен сблъсък на двата образа. Добавеният компонент съдържа обръщение към пазителите на реда да бъдат по-внимателни на пътя, защото на магистралата може да се появи някой, който нарушава правилата на движение. По този начин се подчертава информативната значимост на ПИ, която се пренасочва към сферата на съвременните постижения на руската военна авиация и към конкретния факт – първото кацане на новия боен самолет върху шосе в Приморска област.

Вторият вид трансформация *съкращаване на компонентния състав на ПИ* има два подвида: *изпускане* и *отсичане*.

Изпускането като начин на трансформация на ПИ е съпроводено от сложно лингвистично преосмисляне на изходната фраза и с прегрупиране на езиковия материал, което като самостоятелна операция е трудно постижимо. Изпускането на компонент, намиращ се в интерпозиция, съдейки по броя примери, не е продуктивен начин за редукция на лексикално-граматичния състав на ПИ. Нашите наблюдения показват, че журналистите предпочитат *отсичането*, т.е. редукцията на елементи, заемащи инициална или финална позиция в структурата на ПИ. В подбория от нас езиков корпус използването на похвата *изпускане* беше установено само в комбинация с други похвати, най-често в комбинация със *замяна на компонентите*. Характерна особеност на функционирането на ПИ във вестникарските заглавия е тяхната употреба в редуциран вид. Опази част от ПИ, която се използва в заглавието, провокира появата в съзнанието на читателя на липсващата част на изказването, т.е. отсичането на първата или втората част на ИПИ не предизвиква загуба на смисъла. От комуникативно-прагматична гледна точка такова заглавие привлича

вниманието на читателя, установява контакт с него, свидетелства за това, че авторът му се доверява и разчита, че той ще разпознае ПИ дори в непълната му форма. Такъв подход способства да се повиши степента на диалогичност между автора и читателя.

Как *отсичането* на част от фразата води до структурно „разтоварване“ на изречението и как това позволява читателя да се съсредоточи върху компонентите, натоварени с основната информация, може да бъде демонстрирано със следното заглавие:

Не съпъ мне соль... <Горожане все чаще жалуются на обилие противогололедных реагентов > (НИ, 26.02.2015). Това заглавие се позовава на ключовата фраза от популярна през 80-те години песен (текст С. Осиашвили, музика В. Добринин). ПИ *Не съпъ мне соль на рану* служи за описание на любовните страдания, които нещо усилва. Като стимул за задействане на механизма на асоциативното мислене служи не целият прецедентен феномен, а само неговият фрагмент, който е образуван чрез *отсичане* и пунктуационно е оформен чрез многоточие, което води до промяна на интонационния контур на фразата. Редукцията на компонента *на рану* радикално променя съдържанието на ИПИ, а получената отсечена форма се съотнася с конкретната ситуация, описана в публикацията. В статията става дума за законодателна инициатива, регламентираща използването на химически материали през зимата само върху пътното платно. Емоционално-експресивната оценка на ИПИ е напълно заличена. В ТПИ се актуализира неочакван смисъл, свързан с информацията за битова, лишени от романтични преживявания ситуация.

При описанието на втория тип *трансформации, състоящи се в общо преструктуриране на ФИ* са разгледани следните подтипове: *разместване на компонентите, контаминация и разпад*.

В нашия корпус има интересен пример на заглавие, илюстриращо разместването като игрови похват, прилаган към ПИ:

Не зрелищ. Хлеба. <В Год культуры власть делает все, чтобы освободиться от ее бремени> (НГ, 10.06.2014). В това заглавие наблюдаваме преобразуване на конструкция с модално значение, изразяващо желано от говорещия действие в конструкция, изразяваща отсъствие на нещо необходимо. Промяната на смисъла се осъществява чрез разместване на компонентите и е съпроводена от добавяне на отрицателна частица. На трансформация е подложен синтактичната конструкция на крилатия латински израз *Хлеба и зрелищ!*, значението на който разгледахме по-горе при анализа на друга негова трансформация. Налице е пренос на оценката: сатиричното звучене на ИПИ продължава да доминира и в трансформа въпреки

разместването на компонентите и въвеждането на отрицателна частица. Извършената трансформация е насочена към изразяване на неодобрение по отношение на политиката на руското правителство в сферата на културата.

Контаминацията като реализация на възможността за сглобяване на различни комбинации на ПИ с паремии или идиоматични словосъчетания ще илюстрираме със следния пример:

Финита долъче вита <Сладости в России будут дорожать минимум до конца года> (РГ, 18.06.2015). Това заглавие от информативен тип е възникнало като резултат от наслагване на два италиански изрече, които са добре познати на всеки средно интелигентен носител на руския език: *Финита ля комедия* (калка на италианския израз *Finita la comedia*, рус. комедия окончилась) и *долъче вита* (итал. *La Dolce Vita*, рус. сладкая жизнь). Вторият израз фигурира като название на световноизвестния филм на Ф. Фелини (1960 г.). Заглавният трансформ се превежда на руски език както *Конец сладкой жизни*, което звучи доста двусмислено. Едва след прочитането на подзаглавието става ясно, че по този начин авторът намеква за повишаването на цените на сладкарските изделия и шоколада.

При *разпада* като подтип трансформация на ПИ отделни негови компоненти стават част от конструкция, която съществено се различава по структура от прототипа. В заглавието от информативен тип *Автомобиль вновь стал роскошью* <Автомобиль вновь стал роскошью: продажи легковушек снизились на 40% > (МК, 12.10. 2015) ИПИ отпраща към фразата от романа „Златният телец“ на И. Илф и Е. Петров: *Автомобиль — не роскошь, а средство передвижения*. Разпадът е следствие на преобразуване, при което се запазват само две „отломки“ от ИПИ – *автомобиль* и *роскошь*. Наличието на тези ключови компоненти се оказва достатъчно, за да бъде доизграден асоциативният образ на прототипа на ПИ. Деформацията на изходната структура се извършва чрез отсичане на втората част на ИПИ, вграждане на наречието *вновь*, което става смислов център на ТПИ и глагола *стать* в ролята на спомагателен глагол-връзка, изискващ поставянето на същ. име в Тв. п. Образността на ИПИ се разрушава и трансформът влиза в смислово противоречие с прототипа при разполагането си на времевата ос „*преди и сега*“: ако по-рано автомобилът е бил само транспортно средство, то сега той вече е символ на разкош. Така авторът по остроумен начин информира читателя за резкия скок на цените на новите автомобили и за срива на продажбите им.

Третият тип *комуникативно-синтактични трансформации на ПИ* е свързан с два подтипа: *промяна по параметъра утвърждение/отрицание* и *промяна на комуникативния тип на изречението*. Първият подтип включва два вида преобразования – *на утвърдителната конструкция в отрицателна* и *на*

отрицателната конструкция в положителна. Заглавие, което е конструирано с помощта на тези видове трансформации, функционира като семантичен антипод на познатото традиционно ПИ. Така се нарушава автоматизмът на възприемане на вестникарския текст и читателят всеки път е заинтригуван да узнае от какво е мотивирано решението на автора да „обърне наопаки“ значението на каноничната прецедентна фраза.

Например в следващото заглавие от информативен тип след *преобразуването на утвърдителната конструкция в отрицателна* ТПИ е употребено в такъв вариант: *Одинокая женщина НЕ желае познaкoмиться* <Почему на этом свете так много незамужних дам? Неужели им стало хорошо без мужчин?> (КП, 20.06.2015). Преобразуваното название на филма „Одинокая женщина жаелае познaкoмиться“ (1986 г.) отразява коренната промяна в отношението на съвременната жена към любовта, семейството, брака, търсенето на спътник в живота. Запазеният авторски правопис (изписването на отрицателната частица с главни букви) подсказва констатацията: много жени са щастливи без да са омъжени.

Вторият подтип – *промяна на комуникативния тип на изречението* – се използва в заглавия от периодичния печат за модификация на прецедентните единици, като значително повишава техните експресивни възможности. Според получените данни преобладават заглавията, в които съобщителните изречения се преобразуват във въпросителни. Така авторът внася в ПИ допълнителна семантико-прагматична информация, която отсъства в узуалната форма и във формираното се в съзнанието на носителя на езика значение. В следващото заглавие от оценъчен тип тази трансформация води до отхвърляне на посланието, представено в ИПИ:

Не нужен нам берег турецкий? <Полеты на курорты Турции и Туниса собираются прекратить ради пиара> (МК, 13.11.2015). ИПИ е цитат от песента „Летят перелетные птицы“: *Не нужен мне берег турецкий (, и Африка мне не нужна)*. Промяната на комуникативния тип на изречението, представено в ТПИ, цели да бъде изразено съмнение във връзка с коментирания в статията факт. То се разбира и като индиректно предложение към читателя да се усъмни заедно с автора в целесъобразността на идеята на група депутати да се забранят полетите не само до Египет, но и до Тунис и Турция поради опасност от терористичен акт.

При анализа на подкорпуса на ТП във втора глава вече беше отбелязано, че много трансформационни похвати се използват не самостоятелно, а едновременно. Тези наблюдения в пълна степен се отнасят и до авторските преобразования на ПИ. Сложните механизми на реализация на комплексните трансформации включват две или три елементарни преобразования. За да се разбере какъв е стилистичният ефект

от извършените модификации, е необходим многостепенен детайлен анализ, който да започва с открояването на отделните похвати и описанието на механизмите на тяхното действие.

Първият подвид – *комбинации от два вида трансформации* – е представен от 11 анализирани варианти. Вторият подвид – *комбинации от три и повече видове трансформации* – се коментира въз основа на едно заглавие от оценъчен тип, в което установихме наличието на четири вида трансформации.

Трижды в одну финансовую реку <Кредитори Греции утвердили программу помощи стране на €86 млрд.> (Къ, 15.08.2015). Заглавието отправя към сентенцията *Нельзя дважды войти в одну и ту же реку*, формулирана от древногръцкия философ Хераклит. В съвременната си употреба фразата означава: 'не трябва два пъти да предприемаш едно и също действие, като се опитваш да го извършиш по един и същи начин'. В ТПИ е извършена сложна поликомпонентна трансформация:

1) Отсечен е предикативът *нельзя*, но неговата „следа“ остава в съзнанието на читателя, в резултат на което фразата се разбира така: прави се това, което в същност не бива да се прави.

2) Направена е замяна на наречието *дважды* в ИПИ с *трижды*. По този начин авторът с ирония съобщава, че това е вече третата по ред програма за съкращаване на дълга на Гърция, имплицирайки оценката си, че тя също е обречена на неуспех.

3) Изпуснати са два подразбиращи се компонента: глаголят *войти* и конструктът *и ту же*. Тези изпускания не променят смисъла на фразата, а само я правят по-лаконична.

4) Авторът вражда в лексикално-граматичния състав на ПИ словоформата *финансовую* в ролята на определение на изходния компонент *реку*. Враждането на този компонент свързва ТПИ с актуалния контекст на статията.

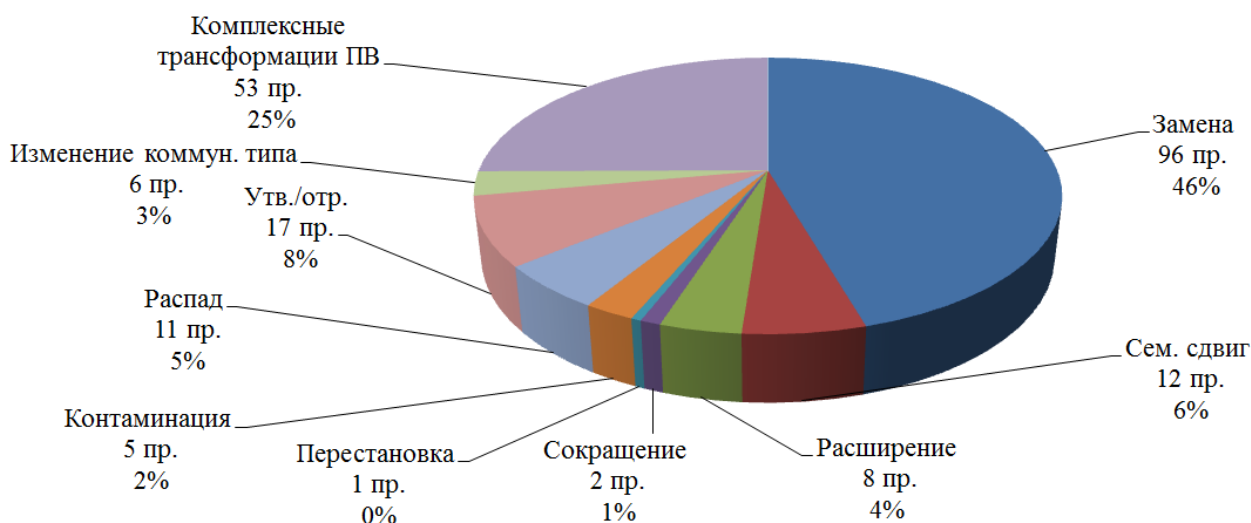
В резултат на такова сложно комплексно преобразуване на ПИ журналистът по ярък и въздействащ начин предава на адресата своето скептично отношение към поредната програма за спасяване на Гърция от финансов крах.

В раздел 3.5 „Изводи по трета глава“ са обобщени количествените показатели, характеризиращи изследвания клас единици.

Подчертава се, че в рамките на анализирани 210 трансформирани ПИ в 157 заглавия (75 %) беше установено използването на един вид трансформация, а в 53 заглавия (25 %) авторът е използвал два или три похвата за преобразуване. Значителният брой на случаите на съвместяване на няколко похвата в рамките на едно заглавие може да се обясни с това, че според журналистите четенето на качествена преса е не само получаване на информация за политиката, икономиката,

изкуството, но също и своеобразно интелектуално развлечение, което включва и търсене на смисъла, скрит зад езиковата игра. Когато успее да разгадае намека на автора, читателят получава емоционален заряд и удовлетворение от осъществения мисловен процес, което усилва прагматичния ефект на съответния медиен текст.

Типы трансформаций

Диаграма 5

От откритите от нас четири типа структурно-семантични трансформации на ПИ най-многоброен е първият тип – *трансформации, засягащи лексикално-семантичният състав на ПИ*. В рамките на първия подтип *трансформации, не променящи броя на компонентите на паремията*, най-продуктивна се оказва замяната на компонентите (96 трансформи – 46% от обработения масив). Анализът дава възможност да се определят трите най-често използвани вида замени:

- 1) контекстуално-ситуативна замяна (40 примера – 42%);
- 2) замяна, основана на звуково сходство/съзвучие (24 примера – 26%);
- 3) тематична замяна (11 примера – 12%).

За разлика от подкорпуса на ТП, където не бе регистриран нито един случай на самостоятелна реализация на трансформацията *семантично изместване*, в анализирания в трета глава подкорпус този похват е представен в немалък обем (11 заглавия – 5%) като единствена трансформация на ПИ. Това показва, че ПИ предоставя по-благодатна семантична база, позволяваща на журналиста да изведе на преден план в изречението определен полисемантичен компонент във

функцията на опорна единица, едно от значенията на които е релевантно при описанието на дадена актуална ситуация.

Семантичното изместване присъства в заглавията, базирани на ПИ, и като *съпътстваща трансформация*, която възниква в резултат на структурно-семантичните трансформации *замяна, отсичане, добавяне* и др. Във функцията на такъв вторичен игрови похват семантичното изместване бе регистрирано в 48 заглавни трансформации на ПИ (23% от всички изследвани единици).

От другите два вида трансформационни модели, отнасящи се към подтипа *трансформации, водещи към промяна на броя на компонентите на ПИ*, по-продуктивно се оказва *разширяването* (8 примера – 5%) в сравнение със *съкращаването* (2 примера – 1%). В рамките на разширяването като вид трансформация най-често се прибегва до *вграждане* (5 примера).

Вторият тип трансформации, състоящи се в *общо преструктуриране на ПИ*, е представен най-вече от вида *разпад на ПИ*, който се среща в 11 примера (5% от всички заглавия). Контаминацията е представена в 5 примера (2%). Тъй като по-голямата част от ПИ са редове от песни или стихотворения, имащи строга ритмо-мелодична структура, разместването на компонентите се среща много рядко (1 пример).

Третият тип – *комуникативно-синтактични трансформации на ПИ* – се разпределя по следния начин: 17 трансформации са конструирани чрез *промяна по параметъра утвърждение/отрицание* и 6 трансформации чрез *промяна на комуникативния тип на изречението*.

Четвъртият тип авторски преобразования, а именно *комплексните трансформации на ПИ*, е представен от 53 заглавия, или 25% от целия обработен масив от трансформирани ПИ.

В рамките на този тип бяха установени разнообразни комбинации от две трансформации, от които най-продуктивна е комбинацията от *замяна и отсичане* (16 примера или 30%). Второ място по численост заемат групата заглавия, получени чрез комбинация от *замяна и промяна по параметъра утвърждение/отрицание* и групата заглавия, в които е реализирана комбинацията от *замяна и промяна на комуникативния тип на изречението*. Те са представени от равен брой примери – по 10 от всяка, което прави по 19% от целия масив от комплексни трансформации. Комбинацията от три вида трансформации е представена от 2 примера. Беше регистрирано и едно заглавие, конструирано посредством четири вида трансформации, което говори за креативност и стремеж към лингвистично експериментиране от страна на автора.

В рамките на групата от 53 заглавия, получени в резултат от комплексна трансформация, *замяната* е използвана в 50 заглавия, *отсичането* – в 19 заглавия, *вграждането* – в 6 заглавия, *промяната по параметъра утвърждение/отрицание* – в 12 заглавия, *промяната на комуникативни тип на изречението* – в 12 заглавия, *добавяне* – в 3 заглавия, *изпускането* – в 2 заглавия и *контаминацията* – в 1 заглавие.

Използването на богатия ресурс на прецедентните изказвания обслужва преди всичко реализирането на експресивно-оценъчната функция. Именно тя е доминираща за заглавните единици, представени в обработения езиков подкорпус – от всички изследвани единици 148 (или 70%) се отнасят към заглавията от оценъчен тип, а 62 (или 30%) принадлежат към информативния тип. В заглавията от оценъчен тип трансформацията води до усилване на емоционалността и експресивността на израза, до предаване на ирония, сарказъм, съмнение, неодобрение, удовлетворение и редица други оценъчни нюанси. Създаването на авторски преобразования на ПИ по-често е мотивирано от комуникативната интенция да се даде негативна оценка (93 заглавия – 63 %). Положителна оценка се изразява приблизително два пъти по-рядко (55 заглавия – 37 %).

Изследването на ритмичната структура на всичките трансформи, отпращащи към цитати от песни или стихове (47 песенни и 30 поетични стиха, или общо 77 от всичките 210 заглавни единици), показва, че често се римуват думи от изходното и трансформираното ПИ, при което обикновено съвпадат само последните срички. Наличието на рими, естествено, предполага и запазване на ритъма на изходното ПИ, а каламбурната замяна на звукове води до иронична трактовка на конкретната ситуация, обсъждана в публикацията.

Повече от половината от тези 77 единици, а именно 52 заглавия (67% от анализиранияте в тази глава) запазват римата и ритмичната структура на прототипа, тъй като авторите разчитат на подкрепата на първоначално заложения ритъм и рима при разпознаването на ПИ от адресата. В 18 заглавия (23%) се наблюдава разрушаване на ритмичната структура на прототипа. Чрез преднамереното деформиране на познатата ритмична рамка, нарушаващо автоматизма на възприятие на фразата, журналистите се стремят да привлекат вниманието на адресата. В 17 заглавия, получени в резултат на замяна на компонентите, се наблюдава или нарушаване на ритъма, или отсъствие на рима между узуалната дума и субститута. Такива са 22% от общото количество заглавия в тази група.

Определени бяха сферите-източници на цитиране, които са най-продуктивни при създаването на заглавни трансформи. Когато търсят ярко заглавие, журналистите най-често се обръщат към цитати от литературни произведения – 52

примера (от тях 22 се отнасят към прозата, а 30 – към поезията). Това без съмнение се дължи на факта, че за голяма част от носителите на руски език литературните текстове, изучавани в училище, са добре известни. Второ място по количествени показатели заема групата на заглавията, представляващи авторски преобразования на цитати от популярни песни – 46 примера. Прототипът на музикалното произведение, който е скрит зад такива ТПИ, лесно се разпознава от носителите на езика. Трета значителна по брой група формира заглавията, чийто източник са названия на филми и телевизионни сериали или реплики от тях – 27 примера.

Широко са представени и трансформациите на обяви на обществени места и речеви клишета, отправящи към определена типична ситуация – 24 примера. Това е свързано със създавания в медийния дискурс особен вид диалог между журналиста и читателя. Използването на клишета и речеви формули с ироничен оттенък потвърждава факта, че съвременната руска преса гравитира към разговорния стил с цел скъсяване на дистанцията между автор и читател.

Интерес представлява фактът, че три твърде различаващи се помежду си групи са представени с приблизително еднакъв брой примери в нашия корпус: библеизмите – с 11 заглавия, лозунгите от съветско време – с 10 заглавия и групата на изказванията на известни съвременници – с 11 заглавия.

Авторите често конструират заглавията на своите публикации, използвайки стегнатата сентенциална форма и ярко изразения смисъл на античните афоризми – 17 примера. Два са примерите, в които откриваме алюзия на популярни реплики на Козма Прутков (от групата на афоризмите от по-ново време). В обработения езиков масив има 7 препратки към руските приказки и скоропоговорки.

Заслужават внимание заглавията, които се базират на наименованията на знаци от материалната култура. Изострянето на политическите отношения с Турция прави актуална картината на И. Репин: „Запорожцы пишат писъмо турецкому султану“ – бяха регистрирани 2 препратки към този емблематичен знак на руската култура. Една заглавна единица препраща към картината на А. Саврасов „Грачи прилетели“.

Изключителното разнообразие от варианти на реализация на игровите трансформации на ПИ във вестникарските заглавия отразява характерния за съвременната руска преса стремеж към търсенето на нови, оригинални езикови форми за постигане на комуникативно-оценъчните интенции на автора.

В **Заключението** се обобщават резултатите от дисертационното изследване. Заглавието изпълнява главна роля в комуникативното пространство в съвременните руски печатни медии. Чрез него журналистите се стремят да въвлекат адресата в четене на атрактивно озаглавената публикация. Ето защо те

използват разнообразни похвати за усилване на яркото звучене, експресивността и нестандартността на текста на заглавието. Сред тях важно място заема езиковата игра, състояща се в авторско преобразуване на фразеологични изрази – пословици, поговорки, цитати, афоризми и др.

За целите на анализа бе предложена подробна класификация на типовете структурно-семантични трансформации на фразеологичните изрази, представени в заглавията на публикациите в руската преса през изследвания период. В основата на класификацията бяха поставени критерии от формално-съдържателен характер, което доведе до разграничаването на четири типа трансформации. От своя страна те се делят на видове (в редица случаи и на подвидове).

Анализът на всичките 360 заглавни единици беше извършен с привличане на широк контекст на тяхната употреба, включващ подзаглавието и текста на съответната статия. Този подход даде възможност да бъдат проследени в детайли смисловите изменения, настъпващи в резултат на трансформациите на изходния устойчив израз.

От всички разгледани типове и подтипове структурно-семантични игрови трансформации най-широко представени са *трансформациите, не променящи броя на компонентите на ФИ*. Към тях се отнасят замяната и семантичното изместване. Замяната е най-често прилаганият вид трансформация както в рамките на масива от паремии – 61% (91 примера), така и в рамките на масива от ПИ – 46% (96 примера).

Беше установено, че от всички *подвидове замени* най-продуктивна е *контекстуално-ситуативната замяна*. За да се предотврати прекаленото разрастване на обема на дисертационното изследване бяха подложени на анализ само 40 паремии и 40 ПВ, трансформирани чрез комуникативно-ситуативна замяна. Те представляват съответно 40% и 42% от всички заглавия, в които е регистрирана замяна на компоненти. Според нас този вид замяна е използван толкова често за обновяване на ФИ във вестникарските заглавия, тъй като изисква минимални творчески усилия при напълно задоволителни резултати – журналистът просто замества узуалната дума в състава на паремията или ПИ с дума-актуализатор, която по никакъв начин не е свързана с изходния компонент, и това неизменно поражда ефект на излъганото очакване. Така в крайна сметка целта да бъде създадено интригуващо заглавие е постигната.

Замяната, основана на звуково сходство заема втора позиция по фреквентност – заглавията, образувани чрез този подвид замяна, съставят 35% от всички трансформирани паремии и 26% от всички трансформирани ПИ в тази група. ЕИ на фонетично равнище е по-сложна. Изискват се завидни лингвистични умения, за да бъде подбрана дума, която е не само носител на актуална информация, но и наподобява звуковия облик на изходната дума. Този трансформационен похват веднага привлича вниманието на читателя, като

същевременно не натоварва фразата с особени семантични нюанси, тъй като в повечето случаи предполага буквално разчитане на смисъла (например: ТП *Держи екран шире*; ТПИ *Етот жир придуман не нами*).

Тематичната замяна също се среща сравнително често – в 10% от ТП и в 9% от ТПИ, създадени посредством замяна на компоненти. Този подвид дава възможност на базата на добре известна форма ефектно да бъде подадена нова информация, свързана с предходната с общо семантично поле (например: ТП *Долг зарплатой красен*, вместо *Долг платежом красен*; ТПИ *Зри в стебель*, вместо *Зри в корень*).

Интерес представлява фактът, че *замяната на словоформи* е представена в немалък брой заглавия – в 12% из всички ТПИ, получени чрез замяна, докато в подкорпуса от ТП този похват е рядко срещан (3%). Това може да бъде обяснено с факта, че структурата на прецедентното изказване (освен цитатите от поезия и песни) не е толкова строго фиксирана като тази на паремииите и, следователно, допуска в по-голяма степен игра със словоформите.

Антонимичната замяна се среща в приблизително еднакво количество – 7% в рамките на паремииите и 8% в рамките на ПИ, подложени на трансформация чрез замяна на компонентите. *Замяната на служебни части на речта* е още по-слабо представена – съответно в 2% от паремииите и 3% от ПИ.

При собствено семантичната трансформация, която означаваме с термина *семантично изместване*, съставът на паремията или ПИ остава неизменен: в изходния ФИ или се внасят нови смислови нюанси, или възниква игра на думи (каламбур) в резултат на съвместяването на пряко и преносно значение, при което се постига определен експресивен ефект. Тази промяна се осъществява чрез поставяне на непроменената във формален план фраза в несвойствен за нея контекст. Семантичното изместване се среща сравнително рядко като основна трансформация в пределите на паремииите (3%), но при ПИ тя се прилага три пъти по-често като единствен тип трансформация. Това показва, че съдържанието на ПИ по-лесно се поддава на преосмисляне въз основа на изменение на контекста, което произтича от по-тясната му свързаност с конкретна ситуация (когато се променя ситуацията, настъпва промяна и в значението на ПИ). От своя страна, смисълът на паремията се характеризира с по-висока степен на автономност, което не позволява осъществяването на семантична трансформация само на базата на промяна на контекста на употреба.

Заслужава внимание фактът, че семантичното изместване възниква доста често като *съпътстваща трансформация* – в 35% от ТП и в 48% от ТПИ. Например изменението на близкия контекст на употреба на думата вследствие на осъществена замяна води до семантично изместване в ТП *Язык до паспорта*

доведет и в ТПИ *Разделяй и выбрасывай* (маркирани са лексемите, претърпели изместване на актуалното значение).

Друг подтип трансформации е свързан с промяна на броя на компонентите в структурата на ФИ. В чист вид игровите техники *разширяване* (2% при паремииите и 1% при ПИ) и *съкращаване* на компонентния състав (съответно 2% и 1%) са рядко срещани в събрания корпус от вестникарски заглавия.

Вторият тип *трансформации, състоящ се в общо преструктуриране на ФИ*, е представен преди всичко от похвата *разпад на ФИ* – най-радикалният вид преобразуване, при който се запазват само „отломки“ от паремията или ПИ, напомнящи за прототипа, но в рамките на нова структура. В процентно отношение получените данни за двата изследвани класа ФИ съвпадат – разпад е налице в 5% от заглавията във всеки от двата подкорпуса. *Контаминацията и разместването на компоненти* са по-слабо представени в анализирания езиков материал. За да осъществи контаминация, авторът трябва да извърши синтез на две структури, които имат отношение към тематиката на статията. Това е сложна задача, за чието изпълнение е нужно високо майсторство. Ето защо в условията на времеви дефицит при подготовката на поредния брой на вестника далеч не всички журналисти прибегват до този похват.

Третият тип – *комуникативно-синтактични трансформации* – и в двата подкорпуса е най-широко представен от *изменение по параметъра утвърждение/отрицание*. Чрез този вид трансформация са създадени 5% от всички ТП и 8% от всички ТПИ. Изпускането или вграждането на отрицателна частица не води до съществени формални изменения в конструкцията, но постигнатата по този начин кардинална промяна на смисъла често се оказва подходяща с оглед на тенденцията да се предава предимно информация от негативен характер. *Изменението на комуникативния тип изречение* не се среща като самостоятелно използван похват в ТП, докато при ТПИ бяха установени 6 случая на прилагането му като единствена трансформация. Тези данни говорят за по-големите възможности, които предоставят ПИ от гледна точка на промяна на модалността в сравнение с паремииите.

Четвъртият тип – *комплексни трансформации* – е особено интересен при проследяване на ефекта от прилагането на два или повече вида трансформации при изграждането на микротекста на заглавието. 19% от паремииите и една четвърт от ПИ са получени по този начин. И в двата езикови масива най-фреквентна е комбинацията *замяна и отсичане* – съответно 43% от паремииите и 30% от ПИ. Това напълно съответства на задачите на журналиста – с възможно по-малко езикови средства да придаде на узуалната форма свежо, актуално звучене. В рамките на трансформираните ПИ бяха установени 11 двувидови комбинации, а при паремииите – 8. Продуктивни са също така комбинациите *замяна и вграждане* (14%

от ТП) и *замяна и изменение по параметъра утвърждение/отрицание* (19% от ТПВ). Според получените резултати ПИ допускат по-значителна намеса в изконната форма на изрече, включително и три- и четиривидови комбинации.

Поставихме си за задача не само да анализираме и съпоставим структурно-семантичните типове игрови трансформации в двата подкорпуса, но и да проследим как се проявяват в тях двете основни функции на заглавието – да предостави на читателя основната (най-съществената) информация за актуалното събитие и едновременно с това явно или завоалирано да изрази авторската експресивно-оценъчна позиция. Езиковата игра в заглавието в редица случаи се използва от автора за привличане на вниманието на читателската аудитория към коментирания факт и затова нейната оценъчна функция невинаги излиза на преден план. Анализът на този параметър показва, че заглавия от информационен тип са представени в 41% от изследваните ТП и в 30% от ТПИ.

И така, в процеса на паралелния анализ на информативните и експресивно-оценъчните заглавни конструкции бе установено, че в съвременните руски вестници доминираща позиция заемат заглавията от оценъчно-интерпретативен тип, а не от предметно-събитийен тип. С други думи, при игровите трансформации на ФИ журналистите се ръководят преди всичко от стремежа да дадат възможно по-ярка оценка на описвания факт. В комуникативното пространство на масмедията съществува определена психологическа нагласа, според която негативната оценка, изразена по нестандартен начин чрез ЕИ, става по-атрактивна и приковава вниманието на читателя. Това се потвърждава и от получените резултати, според които по-голяма част от оценъчните заглавия предават негативна конотация (повече от 60% и в двата изследвани езикови масива). В рамките на ТП процентът е малко по-висок, което може да бъде обяснено с присъщата на значението на паремите обобщаващо-дидактична оценка. Авторът или се опира на нея, или я опровергава, „взривявайки“ нейната аргументативна основа с помощта на ЕИ.

При обработката на езиковите данни бе изяснено и по какъв начин структурно-семантичните преобразования се отразяват на ритмо-мелодичната структура на пословиците и песенно-поетичните цитати. Както сочат резултатите от анализа, авторите разчитат на това, че, разпознавайки изходния ФИ, читателят ще си спомни и неговия узуален ритъм, както и съществуващата в него рима. В повечето случаи игровите трансформации не нарушават обичайното звучене на фразата. 76% от ТП и 67% от ТПИ, имащи като прототип песенно-поетични цитати, възпроизвеждат в една или друга степен ритмиката и римата на оригинала. Това се осъществява в пълна степен в 54% от ТП и в 61% от ТПИ, препращащи към песни или стихове. Ритмо-мелодичният анализ откри следната тенденция: при трансформацията на цитати, лозунги, клиширани реплики авторите в 70% от

случаите се стремят да запазят ритмичната структура на оригинала и да пресъздадат римуващия се компонент, който освен това трябва да съответства на проблематиката на статията, да насочва към нея. Друга част от авторите избират стратегията на пълно разрушаване на мелодиката, ритъма и римата на прототипа с цел да привлекат вниманието на читателя чрез полагането на по-големи усилия от негова страна за разпознаване на прототипа.

Трансформираните прецедентни изказвания бяха анализирани и според сферата-източник на цитиране с цел да бъдат открити най-употребяваните типове. Стигнахме до извода, че най-често на преобразуване се подлагат цитати от произведения от руската и чуждестранната литература, песни, филми, а също така антични и библейски афоризми.

С особена културна специфика се отличава ЕИ с цитати от детски приказки и лозунги от съветската епоха (последните обикновено се използват за създаването на ироничен ефект). Съвместното присъствие в едно печатно издание на трансформации на антични афоризми, фрази от съвременни и съветски филми и песни свидетелства за стремежа на журналистите да обхванат разнообразна по възраст и интелектуални предпочитания аудитория.

Въз основа на анализа на сферите-източници на цитиране в подкорпуса на ТПИ може да бъде направен изводът, че при конструирането на заглавия на базата на ТПИ авторите най-често разчитат на наименования на литературни произведения или на цитати от тях – 52 примера (22 от тях са от прозаични творби, а 30 – от поетични). Това е свързано с факта, че широк кръг читатели помнят и могат с лекота да извлекат от общоезиковия си тезаурус цитати от литературата (предимно руската), които влизат в задължителната училищна програма. Втората по численост група ТПИ има като прототип цитати от песни – 46 примера. Популярните произведения на песенното творчество, които стоят зад тези трансформации, се разпознават без проблем от носителите на езика. На трето място по брой е групата, включваща трансформирани заглавия на филми или реплики от тях – 27 примера.

Трансформацията на фразеологични изрази във вестникарските заглавия се превръща във все по-популярен журналистически похват. Неговата ефективност се обяснява с привлекателността на интелектуалната игра, която авторът на медийния текст предлага на читателя. В нашето проучване стигнахме до извода, че съдържателният план на трансформираните паремии и ПИ в реалното им функциониране като заглавия се определя не толкова от образността или логическата структура на изходния вариант, колкото от конкретните цели на автора на публикацията с оглед на актуалната ситуация, към която се „прикрепя“ трансформираният ФИ.

Съвременната руска журналистика се намира на нов етап на развитие, който се характеризира с институционализацията на медиите. В сравнение с бурния период на 90-те години на миналия век („лихие 90-тые“) днешната журналистика е по-спокойна, уравновесена, „дисциплинирана“. В това дисертационно изследване се опитахме да проследим някои тенденции, свързани с прилаганите в тези нови условия похвати за трансформация на фразеологични изрази в заглавията на печатните медии. Показателен е фактът, че в нашия корпус се срещат само три заглавия, в които авторът си е позволил да използва просторечна или жаргонна езикова единица (прост. *жрать*, и жарг. *бомбила* са използвани като заместители на изходен компонент, а просторечното речево клише *Третъим будешь?* претърпява семантично изместване, по-точно буквализация).

Обработката и анализът на емпиричния материал потвърдиха хипотезата, че езиковата игра, състояща се в структурно-семантично преобразуване на ФИ, се ползва с голяма популярност сред журналистите. На базата на съставената класификация на начините за трансформация на паремии и ПИ изследвахме събрания езиков корпус с цел да установим кои игрови похвати се използват най-често при създаването на микротекста на заглавието. Наблюденията ни показват, че руските журналисти предпочитат онези преобразования на паремии и ПИ, в които се съдържа загадка. Това съответства на стоящата пред тях задача да заинтригуват читателя и да го стимулират да се запознае със съдържанието на основния текст на публикацията, за да открие липсващите парченца от „пъзела“. Същевременно много от анализирания авторски преобразования на ФИ служат като своеобразна парола, която включва адресата в кръга на „своите“, превръщайки го в участник в съвместното конструиране на актуалния смисъл на заглавието.

Списък на приетите съкращения

ЕИ – езикова игра

ИП – изходна паремия

ИПИ – изходно прецедентно изказване

ЛСВ – лексико-семантичен вариант на думата

ПИ – прецедентно изказване

ТП – трансформирана паремия

ТПИ – трансформирано прецедентно изказване

ФЕ – фразеологична единица

ФИ – фразеологичен израз

Литература, цитирана в автореферата

Адзинова 2007 – Адзинова А.А. Явление прецедентности в заглавиях креолизованных текстов (на материале языка глянцевых журналов) Автореф. дис. ... канд. филол. наук., Майкоп, 2007.

Антонова 2012 – Антонова О.Н. Функциональные свойства паремий-трансформов в англоязычном публицистическом дискурсе. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2010.

Валтер 2001 – Вальтер Х. Трансформы русских пословиц как объект преподавания в иностранной аудитории. // Материалы XXX межвузовской конференции преподавателей аспирантов. 11–17 марта 2001г. Вып. 16. Русский язык как иностранный и методика его преподавания. Часть 2. Санкт-Петербург, 3-10.

Валтер, Мокиенко 2010 – Вальтер Х., Мокиенко В.М. Антипословицы русского народа. Москва: ОЛМА Медиа групп, 2010. – 2-ое издание (1-ое издание: Москва: Нева, 2005).

Виноградов 1977 – Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977, 140-161.

Воронцова 2004 – Воронцова Ю. А. Реминисценции в текстах современных средств массовой информации. Автореф. дис. ... канд. филол. наук., Белгород, 2004.

Высоцкая, Перфильева 2010 – Высоцкая И.В., Перфильева Е.Ю. Типология способов трансформации прецедентного текста в газетном заголовке // Вестник Новосибирского государственного университета, 2010, Серия: История, филология. Т. 9, вып. 6: Журналистика, 118–124.

Горлов 1992 – Горлов В.В. Фразеологизмы как средство выразительности на страницах газет // Русский язык в школе, 1992. № 5-6.

Гридина 1996 – Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург, 1996.

Гусейнова 1997 – Гусейнова Т.С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии. Махачкала: ИПЦ ДГУ, 1997.

Занглигер 2007 – Занглигер В.Ф. Разграничение пословиц и поговорок на функциональной основе // Инновации в исследованиях русского языка, литературы и культуры, сб. докл. конф. МАПРЯЛ, Пловдив, 31 октября – 3 ноября 2006 г., Том I, Пловдив: Унив. изд-во „Паисий Хилендарски“, 2007, 288-294

Караулов 1987 – Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987.

Костомаров, Бурвикова 2001 – Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Старые мехи и молодое вино: из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века.СПб, 2001.

Красних 2003 – Красных В.В. «Свой среди чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис, 2003.

ЛЕС 1990 – ЛЭС: Лингвистический энциклопедический словарь, Москва: Советская энциклопедия, 1990.

Мелерович, Мокиенко 1997 – Мелерович А.М., Мокиенко В.М. Фразеологизмы в русской речи. Москва: Русские словари, 1997.

Мокиенко, Никитина 2007 – Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русских поговорок. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2007.

Рахимкулова 2004 – Рахимкулова Г.Ф.. Языковая игра в прозе Владимира Набокова: К проблеме игрового стиля. Дис. ... д-ра филол. наук. Ростов-на-Дону. 2004.

Санников 2002 – Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры. Москва: Языки славянской культуры, 2002.

Фьодорова 2007 – Федорова Н.Н. Современные трансформации русских пословиц, Автореф. дис ... канд. филол. наук. Великий Новгород, 2007.

Цонева 2002 – Цонева Л. О сущности и функциях языковой игры//Русский язык (проблемы истории, теории и методики преподавания). Шумен: УИ “Епископ Константин Преславски”. 2002, 198-203.

Шански 1985– Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1985.

Справка за основните приноси в дисертационния труд

1. За пръв път в русистиката е осъществено паралелно изследване на игровите трансформации на паремии и прецедентни изказвания в заглавия от руските печатни медии, което се базира на солиден езиков корпус.

2. Приносен характер има предложената нова, подробна структурно-семантична класификация на трансформациите на фразеологични изрази, която е съобразена със спецификата на ексцерпирания емпиричен материал. Тя може да бъде използвана в следващи изследвания на закономерностите на реализацията на езиковата игра на фразеологично равнище.

3. Извършен е подробен контекстуално-ситуативен анализ на употребата на паремии и прецедентни изказвания, необходим за разкриване на мотивите, от които се ръководят журналистите при създаването на заглавия чрез игрови трансформации на фразеологични изрази, както и на механизмите за актуализация на информацията в микротекста на заглавието.

4. Смесовите промени, настъпващи в руските паремии и прецедентни изказвания в резултат на извършените авторски преобразования, са открити въз основа на анализа на широкия контекст на употреба на заглавния трансформ, включващ подзаглавието и текста на озаглавената публикация.

5. Приложен е комплексен подход към изследването на трансформираните фразеологични изрази, който дава възможност да бъдат разграничени заглавия от информативен и оценъчен тип. Разкрити са езиковите механизми за запазване/промяна на оценъчния смисъл на изходната паремия или прецедентно изказване в заглавията от втория тип.

6. Предприето е първото изследване на ритмичната структура на фразеологични изрази (паремии и цитати от поетични произведения или популярни песни), преобразувани чрез замяна на компоненти, като се обръща специално внимание на случаите на възпроизвеждане на ритмиката и римата на прототипа.

7. Открити са сходствата и различията в прилагането на установените трансформационни модели спрямо паремии, от една страна, и прецедентните изказвания – от друга, при конструиране на вестникарски заглавия в руските печатни медии. Данните от съпоставката на двата класа заглавни трансформи са подложени на количествен анализ и са онагледени в осем диаграми.

8. Резултатите от изследването (както и илюстративният материал, систематизирано представен в двете приложения) могат да намерят практическо приложение в преподаването на руски език като чужд, както и при разработването на теоретични курсове по руска фразеология, стилистика, лингвокултурология и анализ на медийния дискурс.

Списък на научните публикации по темата на дисертацията

1. Раденкова Е. Трансформации прецедентных высказываний как средство передачи экспрессивно-оценочных смыслов в газетных заголовках. – В: *Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков*, выпуск 9, Унив. изд-во “Епископ Константин Преславски”, 2015 г., с. 115-138.
2. Раденкова Е. Игровые трансформации фразеологизмов в газетных заголовках. – В: Сборник от *Паисиеви четения 2015*, ПУ, Пловдив, Унив. изд-во „Паисий Хилендарски“ (под печат).
3. Раденкова Е. Основни начини на трансформация на руските паремии в публицистиката. – В: *Мултикултурализъм и многоезичие*, сборник от Тринадесетите славистични четения, ФСлФ, СУ “Св. Кл. Охридски”, 2016 г. (под печат).
4. Раденкова Е. Изменение коммуникативного типа предложения как структурно-семантический тип игровых трансформаций паремий и прецедентных высказываний в газетных заголовках. – *Болгарская русистика*, брой 4, 2016 г. (под печат).